

अध्याय एक

शोध परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

संस्कृत भाषाको 'भाष्' धातुमा 'आ' प्रत्यय लागेर भाषा शब्दको निर्माण भएको हो । जसको शाब्दिक अर्थ बोल्नु वा भन्नु भन्ने हुन्छ (लामिछाने, २०६८, पृ. २) । भाषा मानवीय विचार आदान प्रदानको माध्यम हो । समाजमा मानिसहरू भाषा कै माध्यमबाट एक आपसमा आफ्नो भावनाहरूको साटासाट गर्छन् । यसले मानिसलाई सामाजिक प्राणीका रूपमा स्थापित गराउँदछ । भाषाले मानिसलाई अरू प्राणीभन्दा भिन्न तुल्याएको छ । विचार विनिमय भाषाबाट मात्र नगरेर सङ्केत, स्पर्श, आवाज आदिबाट गर्न सकिए पनि यी माध्यमबाट सम्पूर्ण कुराहरूको सञ्चार गर्न सकिँदैन (भुसाल, २०७१, पृ. १२) । भाषा कथ्य र लेख्य परम्परामा आधारित हुने भएकाले यसका मौखिक र लिखित गरी दुई रूप हुन्छन् । यसको मौखिक रूप बोलाइ र सुनाइसँग सम्बन्धित हुन्छ भने लिखित रूप चाँहि लेखाइ र पढाइसँग सम्बन्धित हुन्छ ।

भाषाको शिक्षण नगरी भाषिक सिपहरूको शिक्षण नै भाषा शिक्षण हो । जस अन्तर्गत सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपको शिक्षण गरिन्छ । भाषा शिक्षण भाषिक सिपहरूको शिक्षण भएकाले यसबाट विद्यार्थीहरूमा भाषिक सक्षमता विकास गराई सम्बन्धित भाषामा प्रखर बनाउन सकिन्छ । भाषा शिक्षणमा सैद्धान्तिक ज्ञानलाई कम महत्त्व दिनुपर्छ, यो बोध र अभिव्यक्ति सिपमा विद्यार्थीहरूलाई सबल बनाउने शिक्षण भएकाले भाषाको संरचना र व्याकरणको सैद्धान्तिक ज्ञानमा जोड नदिई उपयुक्त सन्दर्भहरूको प्रयोगमा जोड दिनुपर्छ । यसमा विभिन्न विषयवस्तुहरूको शिक्षण गरिन्छ । जस अन्तर्गत उच्चारण, बोध, व्याकरण, शब्दभण्डार जस्ता भाषिक पक्षहरूको मुख्य भूमिका रहन्छ । त्यसैले भाषा शिक्षण ज्ञानसँग सम्बन्धित नभई सिपसँग सम्बन्धित विषय हो ।

व्यक्तिले बोल्ने कथ्य भाषासँग सम्बन्धित पक्ष नै उच्चारण हो । यो मौखिक अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित छ । भाषा अनुसार ध्वनि उच्चारणहरू अलग-अलग हुन सक्छन् । बोली मानव मुखका विभिन्न उच्चार्य अङ्गका माध्यमले ध्वन्यात्मक रूपमा प्रकट

हुने गर्दछ । मनमा उब्जेका विचारको ध्वन्यात्मक प्रकटीकरणका लागि पनि उच्चारण आवश्यक हुन्छ । वक्ता र श्रोताका बिचमा कथन-श्रवण हुनाका लागि ध्वनि उच्चारणमा शुद्धता र स्पष्टता अनिवार्य हुन्छ । भाषाको कथ्य रूपलाई स्तरीय र शुद्ध बनाउन उच्चारण अभ्यासको आवश्यकता पर्दछ । नेपाली भाषाका वर्ण, अक्षर, शब्द, पद र पदावलीहरूलाई प्रस्टसँग अभिव्यक्त गर्नु नै उच्चारण हो । उच्चारण भाषाका चार वटै सिपहरूसँग सम्बन्धित रहे तापनि विशेष गरी यसको मुख्य सम्बन्ध पढाइ सिपसँग रहेको पाइन्छ । सही र शुद्ध उच्चारण भए मात्र भाषाको सही अभिव्यक्ति तयार हुन्छ र सबैमा ग्राह्य र सम्प्रेष्य बन्छ । उच्चारणगत कमजोरीले बोलीमा अस्पष्टता, अनर्थता, अप्रभावकारिता तथा अशोभनीयता सिर्जना हुन्छ । मौखिक भाषाको प्रयोग स्पष्ट र शुद्ध भयो भने मात्र उच्चारणलाई पूर्ण मानिन्छ ।

उच्चारणको सम्बन्ध कथ्य अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित भए पनि यसको प्रभाव लेख्य भाषामा पनि प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा परेको पाइन्छ । हरेक भाषिक सिपसँग उच्चारणको सम्बन्ध गाँसिएको हुन्छ । जस्तो बोल्यो त्यस्तै सुनिने, जस्तो सुनियो त्यस्तै धारण गरिने, जस्तो उच्चार्य धारणा बनायो त्यस्तै उच्चारण गरी बोलिने वा त्यस्तै उच्चारण गरी पढिने अनि जस्तो पढ्यो, सुन्यो त्यस्तै लेखिने र त्यस्तै पढिने, सुनिने जस्ता विशेषताहरू उच्चारण कै आधारभूत प्रभावहरू हुन् (शर्मा र पौडेल, २०६८, पृ. ३२१)। लेख्य अभिव्यक्ति पनि कथ्य अभिव्यक्ति कै प्रतिरूप भएकाले त्यसलाई सुनिश्चित मार्ग निर्देश गर्न उच्चारणको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ, त्यसैगरी दैनिक व्यवहारमा कथ्य भाषाको बढी प्रयोग हुने हुनाले मौखिक अभिव्यक्तिगत मानक कायम गरेर शुद्ध एवम् एकरूपतापूर्ण भाषिक व्यवहार गर्नु पनि अपरिहार्य हुन्छ । विशेष गरी नेपाली भाषाको स्तरीय, मानक रूपको विकासका साथै प्राथमिक तहका दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूलाई शब्दहरू शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गरी स्वाभाविक गतिका साथ बोल्नमा सहयोग पुऱ्याउँछ । प्राथमिक तहको पाठ्यक्रममा प्रयोगात्मक रूपमा समावेश गरिएका अङ्गहरूमध्ये उच्चारण पनि एक हो । विद्यालय शिक्षामा विभिन्न प्रकृतिका शिक्षण भए पनि उच्चारण सम्बन्धी शिक्षण कम भएको कारणले गर्दा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको अध्ययन गरिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

नेपाल एक बहुभाषिक मुलुक हो । यहाँ १२३ भाषाहरू बोलिन्छन् । भारोपेली भाषा परिवारपछिको दोस्रो ठूलो भाषा परिवारका रूपमा भोट बर्मेली भाषा परिवारलाई लिइन्छ । भोट बर्मेली भाषापरिवार अन्तर्गतको लिम्बू भाषा पनि एक हो । नेपालको प्रदेश नं. १ का पाँचथर, इलाम, ताप्लेजुङ, तेह्रथुम, धनकुटा, सङ्खुवासभामा बसोबास गर्ने लिम्बू जनजातिहरूले यसलाई मातृभाषाका रूपमा प्रयोग गर्छन् । यसका साथै हाल बसाइसराइका क्रममा भापा, मोरङ र सुनसरी तराई जिल्लाको भूभाग, काठमाडौँ, भक्तपुर, ललितपुर र नेपाल बाहिर पनि विभिन्न देशहरूमा लिम्बूभाषी पाइन्छन् (लाओती, २०६२, पृ. १३१) । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार नेपालमा लिम्बूहरूको कूल जनसङ्ख्या १.२९ प्रतिशत (३,४३,६०३) रहेको पाइन्छ । लिम्बू नेपाली अङ्ग्रेजी शब्दकोशमा उल्लेख भए अनुसार लिम्बूभाषालाई पाँचथरे, फेदाम्पे, छथरे र तमरखोले गरी चार भाषिकामा विभाजन गरिएको छ ।

प्राथमिक तहका बालबालिकाहरूलाई मातृभाषामा शिक्षा प्रदान गर्नु आजको आवश्यकता हो । उनीहरूलाई मातृभाषाले प्रभाव पारिरहेको हुन्छ र यसको बाबजुत पनि दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्किरहेका हुन्छन् । लिम्बू मातृभाषाका कारणले गर्दा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा बालबालिकाहरूको बोलाइमा शुद्धता पाइँदैन । जसको कारणले गर्दा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली उच्चारणमा विभिन्न समस्याहरू आइपुग्छन् । त्यसैले प्रस्तुत अध्ययन 'इलाम जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमता' अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । यस विषयसँग सम्बन्धित निम्नलिखित समस्याहरूमा केन्द्रित भई अनुसन्धान कार्य गरिएको छ :

(क) लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमता कस्तो छ ?

(ख) लैङ्गिक आधारमा उक्त विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको तुलनात्मक स्थिति के कस्तो छ ?

(ग) लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा के कस्ता त्रुटि गर्छन् ?

१.३. अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत शोध अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- (क) लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको अध्ययन गर्नु,
- (ख) लैङ्गिक आधारमा उक्त विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु,
- (ग) लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन गर्नु ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

भाषामा उच्चारणको सही प्रयोग गर्नु अति आवश्यक छ । मौखिक भाषालाई सशक्त र जीवन्त बनाउन उच्चारण पहिलो खुड्किलो हो । उच्चारणमा हुने अशुद्धि, अस्पष्टता वा त्रुटिले आधारभूत भाषिक सिप सिकाइमा प्रभाव पार्ने भएकाले स्तरीय, स्पष्ट र शुद्ध उच्चारणको सहयोगले मौखिक र लिखित, पढाइ र सुनाइ सिपको परिष्कार गर्नका लागि उच्चारण क्षमताको अध्ययन विश्लेषण गर्नु सान्दर्भिक र उपयोगी देखिन्छ । मातृभाषाको प्रभावले नेपाली शिक्षणमा हुने त्रुटिहरूको पहिचान गरेर सुधार गर्न पनि सजिलो हुन्छ ।

नेपाली भाषा भनेको कार्यालयीय, सञ्चार, सम्पर्क शिक्षा र माध्यम भाषा भएकोले लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय र मानक नेपाली भाषा सिक्नु र आफूलाई नेपाली भाषामा दक्ष बनाउनु आजको आवश्यकता रहेको छ । नेपाली मातृभाषी सरह भाषिक क्षमताको विकास गर्नका लागि लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारण क्षमता बढाउन आवश्यक देखिन्छ । भाषाको शुद्ध प्रयोग नगर्दा विद्यार्थीहरूले आफ्नो समग्र व्यक्तित्व विकासका साथै पेशागत दक्षता समेत प्राप्त गर्न नसक्ने स्थिति रहन्छ । त्यस कारण लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा उच्चारण क्षमतामा आउने समस्याहरू समाधानका उपाय खोज्न र सचेत भई शुद्ध, स्पष्ट र मानक भाषा सिकाइमा मार्ग निर्देशका लागि यस अध्ययनको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहने अपेक्षा गरिन्छ । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको बाहुल्यता भएको क्षेत्रमा नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षकलाई सहयोग पुग्न सक्ने र भावी अनुसन्धानमा थप सामग्री हुन सक्ने भएकाले यो उच्चारण क्षमताको अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधप्रस्तावका औचित्यहरू निम्नलिखित बुँदामा उल्लेख गरिएका छन् :

- (क) उच्चारण क्षमता सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहने अध्येताहरूलाई आधार सामग्रीका रूपमा रहन्छ ।
- (ख) मातृभाषाको प्रभावले नेपाली शिक्षणमा भएका त्रुटिहरूको पहिचान गरी सुधार गर्न सकिन्छ ।
- (ग) शिक्षकलाई शिक्षण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- (घ) पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक लगायत नीति निर्माण गर्ने तहलाई पनि सहयोग पुग्छ ।
- (ङ) भाषालाई मानक शुद्ध र स्तरीय बनाउनका लागि यो अध्ययन सामग्री सहयोगी बन्छ ।
- (च) लैङ्गिक आधारमा विद्यार्थीहरूको उच्चारणगत क्षमताको भिन्नता छुट्याई शिक्षणमा सुधार गर्न सहयोग गर्छ ।

१.५. अध्ययनको सीमा

प्रस्तुत अध्ययनका सीमाहरू निम्नलिखित रहेका छन् :

- (क) प्रस्तुत अध्ययन इलाम जिल्लाको कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको अध्ययनमा सीमित रहेको छ ।
- (ख) अध्ययनका क्रममा इलाम जिल्लाका आठ वटा सामुदायिक विद्यालयका १०/१० जनाका दरले ८० जना विद्यार्थीहरूलाई मात्र समावेश गरिएको छ ।
- (ग) प्रस्तुत अध्ययन कक्षा पाँचको नेपाली किताबको अकार,आकार, अनुनासिक, प्राणत्व, घोषत्व, रेफ, य-ए, ब-व, ट, ठ, ढ, ड, ण, छ, छे, क्ष, संयुक्त शब्द र समय पाठको एक अनुच्छेदमा सीमित रहेको छ ।
- (घ) प्रस्तुत अध्ययन लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले लैङ्गिक आधारमा गर्ने नेपाली उच्चारण क्षमताको तुलनामा मात्र सीमित रहेको छ ।
- (ङ) लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको कारण पत्ता लगाई समाधानका उपाय पत्ता लगाइएको छ ।
- (छ) कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिलाई परीक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा गरिने विश्लेषण गरिएको छ ।

१.६.अध्ययनको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधकार्यलाई निम्नानुसारको रूपरेखामा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ :

अध्याय एक : शोध परिचय

अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

अध्याय तिन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

अध्याय चार : समग्र लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

अध्याय पाँच : लैङ्गिक आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमता

अध्याय छ : लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन

अध्याय सात : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

सन्दर्भसूची

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको पुनरावलोकन

अनुसन्धान गर्नु भन्दा अघि सम्बन्धित विषयमा लेखिएका ग्रन्थ, अनुसन्धान, पत्रपत्रिका वा श्रव्यदृश्य सामग्री अध्ययन ममन गरी तिनको संक्षिप्त टिप्पणीमूलक समीक्षा गर्नु नै पूर्वकार्यको पुनरावलोकन हो । यसले सम्बन्धित विषयमा हालसम्म भएका अनुसन्धानहरूको जानकारी दिने भएकाले अनुसन्धानकर्तालाई आफ्नो गन्तव्य पहिचान गर्न सरल र सहज हुने गर्दछ ।

प्रस्तुत शोध अध्ययनको विषयसँग सम्बन्धित लिम्बूभाषी विद्यार्थीले गर्ने उच्चारणका बारेमा छुट्टै पुस्तक प्रकाशन नभए तापनि विभिन्न लेखकहरूका उच्चारणसँग सम्बन्धित पुस्तकहरूको अध्ययन र दोस्रो भाषी विद्यार्थीले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिका बारेमा गरिएका शोधकार्यको अध्ययन गरी ती सामग्रीलाई प्रस्तुत शोधकार्यको आधार सामग्री बनाई पुस्तकहरूको पुनरावलोकन र शोधपत्रको पुनरावलोकन गरी छुट्टा छुट्टै उपशीर्षकमा पूर्वकार्यको पुनरावलोकन गरी प्रस्तुत अनुसन्धानलाई पूर्णता दिइएको छ । पुस्तकहरूको पुनरावलोकन र शोधपत्रको पुनरावलोकनलाई छुट्टा छुट्टै निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

२.१.१ पुस्तकहरूको पुनरावलोकन

ढुङ्गेल र दाहाल (२०६७) द्वारा *नेपाली भाषा शिक्षण* पुस्तकमा उच्चारण सम्बन्धी वर्णन गरिएको पाइन्छ । उक्त पुस्तकमा माध्यमिक तहको उच्चारण शिक्षणको आवश्यकता, उच्चारण र वर्णविन्यासको सम्बन्ध, उच्चारण शिक्षणका कार्यकलाप र उच्चारणगत त्रुटि निराकरणात्मक विधिहरू जस्ता उपशीर्षकमा उच्चारण सम्बन्धी सविस्तार वर्णन गरिएको छ ।

शर्मा र पौडेल (२०६८) द्वारा *नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भहरू* पुस्तकमा उच्चारण शिक्षणका बारेमा प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । जस अन्तर्गत उच्चारण शिक्षणको परिचय, उच्चारणको आवश्यकता, उच्चारण र वर्णविन्यासको सम्बन्ध, उच्चारणमा पाइने प्रमुख त्रुटि

क्षेत्र, उच्चारण शिक्षणका कार्यकलाप, उच्चारण सम्बन्धी कमी कमजोरीका कारण र निराकरणका उपायहरू शीर्षक उपशीर्षकहरूमा विस्तृत रूपमा व्याख्या गरिएको पाइन्छ ।

ढकाल (२०६९) द्वारा *नेपाली भाषा शिक्षण : परिचय र प्रयोग* पुस्तकमा उच्चारण सम्बन्धी वर्णन गरिएको पाइन्छ, जस अन्तर्गत उच्चारण शिक्षणको परिचय, माध्यमिक तहमा उच्चारण शिक्षणको महत्त्व र आवश्यकता, उच्चारण र वर्णविन्यासका बिच समानता र भिन्नता, उच्चारणमा पाइने त्रुटि क्षेत्रहरू, उच्चारण शिक्षणका कार्यकलापहरू, उच्चारण सम्बन्धी कमी कमजोरीका कारणहरू र ती कमजोरी निराकरणका उपायहरूलाई परिचित गराउने प्रयास गरिएको पाइन्छ ।

लामिछाने (२०६९) द्वारा *नेपाली भाषा शिक्षण* पुस्तकमा उच्चारण सम्बन्धी वर्णन गरिएको पाइन्छ । जस अन्तर्गत उच्चारण शिक्षणको परिचय, उच्चारण, वर्णविन्यास तथा उच्चारण शिक्षणका तरिकाहरू, उच्चारण सम्बन्धी समस्या र तिनका निराकरणका उपायहरू समेत प्रस्तुत गरिएका छन् । प्रस्तुत विषयवस्तुबाट उच्चारण क्षमता भनेको के हो ?, शिक्षण सिकाइमा यसको महत्त्व तथा उच्चारण शिक्षणका त्रुटिहरू पहिचान गरी निराकरणका उपायहरू समेत प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।

पौडेल (२०७०) द्वारा *नेपाली भाषा शिक्षण* पुस्तकमा उच्चारण सम्बन्धी वर्णन गरिएको पाइन्छ । जस अन्तर्गत चार वटै भाषिक सिपसँग उच्चारणको सहसम्बन्ध रहेको कुरा प्रस्तुत गरिएको छ । उनले उच्चारण शिक्षण सम्बन्धी कमी कमजोरी हटाइ शुद्ध, स्पष्ट र प्रभावकारी भाषिक परिष्कार गर्न नेपाली भाषामा उच्चारण शिक्षण महत्त्वपूर्ण र अपरिहार्य रहेको बताएको पाइन्छ ।

उल्लिखित पाठ्य पुस्तकहरूको अध्ययनमा नेपाली भाषासँग सम्बन्धित उच्चारण क्षमताका बारेमा अध्ययन तथा विश्लेषण गरेको पाइन्छ । त्यसैले प्रस्तुत पाठ्य पुस्तकहरूबाट प्रस्तावित शोध शीर्षकलाई आवश्यक पर्ने सैद्धान्तिक जानकारी पाइने हुनाले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याएको छ ।

२.१.२ शोधपत्रको पुनरावलोकन

पौडेल (२०६९) द्वारा ताप्लेजुङ जिल्लामा अध्ययनरत लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा माध्यमिक तहमा अध्ययनरत लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटि पहिल्याउनु, विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु, विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिका कारणहरूको खोजी गर्नु र प्राप्त त्रुटिका आधारमा निराकरणका लागि उपायहरू सुझाउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । अनुसन्धानका लागि ताप्लेजुङ जिल्लाका ६ वटा माध्यमिक विद्यालयमा कक्षा ९ र १० मा अध्ययनरत छात्र ५ र छात्रा ५ गरी जम्मा १२० जना लिम्बू विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा छनोट गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा वर्णनात्मक विधि, विश्लेषणात्मक, सर्वेक्षण विधि, क्षेत्रीय अध्ययन विधि र पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । उक्त अध्ययनबाट अ वर्णलाई आ वर्णमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गरेको, हलन्त, प्राणत्व, घोषत्व, अनुनासिकता, संयुक्ताक्षर, भाषिकागत प्रभाव, रेफ, अल्पप्राण, महाप्राण, य र ए, त्व, व र ब, रि र ऋ वर्णको उच्चारणमा पनि त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

निरौला (२०६९) द्वारा कक्षा ६ मा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा कक्षा ६ का लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिका क्षेत्र पत्ता लगाउनु, उक्त त्रुटि हुने कारणहरूको खोजी गर्नु र ती त्रुटिका निराकरणका लागि उपायहरू सुझाउनु जस्ता उद्देश्य राखिएका छन् । प्रस्तुत शोधपत्रमा इलाम जिल्लाका ५ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूबाट कक्षा ६ मा अध्ययनरत प्रत्येक विद्यालयका १०/१० जना विद्यार्थी गरी जम्मा ५० जना लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । उक्त अध्ययनमा क्षेत्रीय अध्ययन विधि र पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । उक्त अध्ययनबाट लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले रेफ उच्चारणमा त्रुटि, प्राणत्व र घोषत्व उच्चारणमा त्रुटि, भ्र वर्णको सट्टा ज वर्णको उच्चारण गरेका, ह वर्ण लागेर बनेको शब्दको उच्चारण गर्दा ह वर्ण लोप भई उच्चारण गरेको, य वर्णको स्थानमा ए वर्णको उच्चारण र ट, ठ, ड, ढ, ण वर्णको उच्चारणमा समेत त्रुटि गरेका भनी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

नेयोड (२०६९) द्वारा सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा नौमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधकार्यका लागि सङ्खुवासभा जिल्लाका विभिन्न विद्यालयका कक्षा नौमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारण गर्दा गर्ने त्रुटि पहिल्याउनु, उक्त त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु र त्रुटिका आधारमा निराकरणका उपायहरू सुझाउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । अनुसन्धानका लागि सङ्खुवासभा जिल्लाका कक्षा नौमा अध्ययनरत दुई वटा विद्यालयबाट १०/१० जना गरी जम्मा २० जना लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ । उक्त अध्ययनमा क्षेत्रीय अध्ययन विधिलाई अवलम्बन गरी स्तरीय नेपाली भाषाका वर्ण, शब्द र वाक्य चयन गरेर उच्चारण गर्न लगाई उच्चारणमा देखिएको त्रुटि पत्ता लगाइएको छ । लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले उच्चारणका क्रममा नाम, क्रियापद, लिङ्ग, वचन, पुरुष, व र व, ट र त, ण र न, क्ष र छे, अ र आ, य र ए, रेफ र प्राणत्व सम्बन्धी शब्दहरूको उच्चारणमा त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

दाहाल (२०७१) द्वारा ताप्लेजुङ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा कक्षा आठमा लिम्बू पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको पहिचान गर्नु, उक्त त्रुटि हुनुको कारण पत्ता लगाउनु र त्रुटिहरूको पहिचान, वर्णन र विश्लेषण गर्नु जस्ता उद्देश्य राखिएका छन् । अनुसन्धानका लागि ताप्लेजुङ जिल्लाका चार वटा विद्यालयमा अध्ययनरत छात्रा/छात्र गरी जम्मा ६४ जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ । उक्त अध्ययनमा क्षेत्रीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरिएको छ । भाषाका चार वटा सिप सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ अन्तर्गतका उच्चारणगत त्रुटिहरूलाई केलाएर अध्ययनको विश्लेषण गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा समग्र लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको सिकाइ गर्दा भाषाका सिपहरूमध्ये सबैभन्दा बढी त्रुटि बोलाइमा र कम त्रुटि सुनाइमा गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

निडलेकु (२०७२) द्वारा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त

शोधपत्रमा माध्यमिक तहमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी उच्चारण शिक्षणका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, उक्त तहका छात्र वा छात्राले गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्नु, कक्षागत आधारमा विद्यार्थीहरूले गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको तुलना गर्नु र ती त्रुटि हुनाका कारणहरू पत्ता लगाउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । अनुसन्धानका लागि मोरङ जिल्लाका छ वटा माध्यमिक विद्यालयका कक्षा नौ र दशमा अध्ययनरत १०/१० जना गरी जम्मा ६० जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ । उक्त अध्ययनमा क्षेत्रीय अध्ययन विधि र पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । उक्त अध्ययनबाट लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले घोषत्व र प्राणत्व निहित शब्दहरू उच्चारणमा त्रुटि, अनुनासिक र अनुस्वार, रेफ, य र ए, व र ब, अ र आ, भ र ज, त र त्र, ट, ठ ड,ढ र सङ्गति सम्बन्धी (वचन, लिङ्ग र आदर) लगायत मातृभाषाको प्रभावका कारण पनि उच्चारणमा त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

कन्दङ्वा (२०७३) द्वारा लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा कक्षा सातमा अध्ययनरत लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको क्षेत्र पहिचान गर्नु, उक्त त्रुटि हुनाका कारण पत्ता लगाउनु र उक्त त्रुटिहरूको निराकरणका लागि उपयुक्त उपायहरू पत्ता लगाउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । अनुसन्धानका लागि तेहथुम जिल्लाको सात वटा विद्यालयका १०/१० जना गरी जम्मा ७० जना लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा छनोट गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा नमुना सामग्री सङ्कलन, सर्वेक्षण विधि, पुस्तकालय अध्ययन विधि, प्राथमिक स्रोत र द्वितीयक स्रोत जस्ता विभिन्न विधि र प्रक्रियामा केन्द्रित भएर उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ । लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा उच्चारण गर्दा अनुनासिक लागेका शब्द, प्राणत्व, घोषत्व, रेफ, अ वर्णको सङ्घ आ वर्णको प्रयोग, य वर्णलाई ए वर्णमा रूपान्तरण र ट, ठ, ड, ढ, व वर्णको उच्चारणमा समेत त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

घलान (२०७३), द्वारा मकवानपुर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत तामाङभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

उक्त अध्ययनका लागि मकवानपुर जिल्लाका ५ ओटा संस्थागत र ५ ओटा सामुदायिक विद्यालयका १०० जना विद्यार्थीहरू छनोट गरी ती विद्यार्थीहरूलाई बढी त्रुटि हुन सक्ने शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाई तिनै उच्चारणको आधारभूत विश्लेषण गरी उच्चारण क्षमता मध्यमान र मानक विचलनको प्रयोगद्वारा परीक्षण गरिएको छ । तामाङ भाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमता पत्ता लगाउनु, लैङ्गिक आधारमा र विद्यालय प्रकृतिका आधारमा विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमताको तुलना गर्नु जस्ता उद्देश्य रहेका छन् । क्षेत्रीय अध्ययन विधिमा आधारित शोधपत्रको निष्कर्षमा समग्र विद्यार्थीहरूको मध्यमानका आधारमा बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता मध्यमान भन्दा माथि रहेकाले विद्यार्थीको उच्चारण क्षमता राम्रो रहेको पाइन्छ । सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थी भन्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरू तथा छात्र भन्दा छात्रा विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो रहेको देखिन्छ ।

तिमल्लिसना (२०७३) द्वारा सर्लाही जिल्लाका तामाङ भाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषा उच्चारण क्षमताको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार गरिएको छ । सर्लाही जिल्लाका तामाङ भाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषा उच्चारण क्षमता पहिचान गर्नु, कक्षा सातमा अध्ययनरत छात्र र छात्राको उच्चारण क्षमताको तुलना गर्नु र सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका तामाङ भाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको तुलना गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । सर्लाही जिल्लाका ४ ओटा सामुदायिक र ४ ओटा संस्थागत विद्यालयबाट ८० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा छनोट गरेर स्थलगत अध्ययन गरिएको देखिन्छ । क्षेत्रीय अध्ययन विधि र सर्वेक्षण विधिको प्रयोग गरी परीक्षणबाट प्राप्त नतिजालाई मध्यमान र मानक विचलनको प्रयोग गरी विश्लेषण गरिएको छ । उक्त शोधपत्रको निष्कर्षमा समग्र विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमताको प्रतिशताङ्कको स्थिति गणना ५८.७५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको मध्यमान भन्दा माथि र ४१.२५ प्रतिशत विद्यार्थीको मध्यमान भन्दा तल उच्चारण क्षमता देखिनुले विद्यार्थीको समग्र उच्चारण क्षमता सन्तोषजनक रहेको पाइन्छ ।

राई (२०७३) द्वारा छिन्ताडे राई भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधमा कक्षा तीनमा अध्ययनरत छिन्ताडे राई भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको क्षेत्र पत्ता

लगाउनु, उक्त त्रुटि हुने कारणहरूको खोजी गर्नु र ती त्रुटिहरूका निराकरणका लागि उपायहरू सुझाउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । उक्त अध्ययनका लागि धनकुटा जिल्लाको छिन्ताङ गा.वि.स.को तीन वटा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा तीनमा अध्ययनरत ४५ जना छिन्ताङे राई भाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा विशेष गरी क्षेत्रीय अध्ययन विधि र आंशिक रूपमा वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनबाट मातृभाषाको प्रभाव, लक्ष्य भाषाको जटिलता, शिक्षण क्रियाकलापका कमी र विद्यार्थीहरूको व्यक्तिगत कारणले गर्दा छिन्ताङे राई भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा अत्यधिक त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

अर्याल (२०७४) द्वारा कक्षा आठमा अध्ययनरत तामाङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारणको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा धादिङ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत तामाङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको विश्लेषण गर्नु र लैङ्गिक आधारमा उक्त विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । अध्ययनका लागि धादिङ जिल्लाका १० वटा विद्यालयबाट कक्षा आठमा अध्ययनरत छात्र र छात्रा गरी जम्मा १०० जना तामाङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ । प्रस्तुत शोधमा गुणात्मक विधि र क्षेत्रीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनबाट तामाङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारण गर्दा अकार, आकार, घोषत्व वर्ण, प्राणत्व वर्ण, अनुनासिक, त, ट, ण, य, ए, छ, छे र क्ष का साथै विभिन्न वर्णहरूमा त्रुटि, लेख्य चिह्नहरूको ख्याल नगरी वाचन गरिएको भनी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

राउत (२०७४) द्वारा दाङ जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधपत्रमा अध्ययनमा दाङ जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउनु, उक्त जिल्लाका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु र उक्त त्रुटिहरू हुनाका कारणहरू पत्ता लगाउनु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । उक्त अध्ययनका

लागि दाङ जिल्लाको गढवा गाउँपालिकाका दश वटा सामुदायिक र दश वटा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत १०० जना थारूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ । उक्त अध्ययनमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधि, स्थलगत अध्ययन विधि, तुलनात्मक, व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनबाट ट वर्णलाई त, अनुनासिक , अ वर्णलाई आ, ण वर्णलाई न, रेफ, ष वर्णलाई ख वर्णमा परिवर्तन गरी उच्चारण गरेका, थ,ड,द, पदयोग, पदवियोग र कविता वाचन गर्दा लय, गति-यति, आरोह-अवरोहमा ख्याल नगरी विद्यार्थीहरूले वाचन गरेका निष्कर्ष निकालिएको छ ।

पूर्वकार्यको समीक्षा गर्दा हालसम्म उच्चारण सम्बन्धी विभिन्न अध्ययन अनुसन्धान भएका शोधहरू प्रशस्तै भेटिन्छन् । ती शोधहरूले प्रस्तावित अध्ययनलाई महत्त्वपूर्ण आधार प्रदान गरी अध्ययन अनुसन्धानमा सहयोग पुऱ्याएको छ । यस सन्दर्भमा विभिन्न लेखक तथा शोधार्थीहरूद्वारा विभिन्न भाषा सिकाइका क्रममा अथवा नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका विभिन्न पक्षहरूमा अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइए तापनि इलाम जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमता सम्बन्धी अध्ययन भएको भेटिँदैन । उच्चारण सम्बन्धी अध्ययन माथिल्लो कक्षाहरूमा मात्र धेरै भएको र आधारभूत तहमा भने यो अध्ययन नभएकाले गर्दा यो अध्ययन गरिएको छ । उल्लिखित शोधकार्यहरूलाई सहयोगी आधारका रूपमा लिई शोध तयार पारिएको छ । साथै अन्य अध्ययन भन्दा विशिष्ट बनाइएको छ ।

२.२ सैद्धान्तिक अवधारणा

२.२.१ नेपाली भाषाको परिचय

नेपाल एक भाषिक विविधताले भरिपूर्ण मुलुक हो । यहाँ १२३ भाषाहरू बोलिन्छन् । यहाँ बोलिने १२३ भाषाहरूमध्ये नेपाली भाषा पनि एक हो । भारोपेली भाषा परिवारको सतम वर्गमा पर्ने आर्य इरानेली शाखाको भारतीय उपशाखा अन्तर्गत संस्कृत भाषाको खस प्राकृत र अपभ्रंशबाट विकसित भाषालाई नेपाली भाषा भनिन्छ (लामिछाने, २०६८, पृ. २८४) । यसलाई नेपालको राष्ट्रिय भाषाका रूपमा अन्तरिम संविधान २०६३ ले मान्यता प्रदान गरेको छ । नेपाली भाषालाई सरकारी कामकाजको भाषाका रूपमा, सम्पर्क भाषाका

रूपका पनि प्रयोग गरिन्छ । २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालमा नेपाली भाषालाई १,१८,२६,९५३ जनसङ्ख्याले आफ्नो मातृभाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने गर्दछन् ।

२.२.२ लिम्बू भाषाको परिचय

नेपाल एक बहुभाषिक, बहुजातीय र बहुसांस्कृतिक सम्प्रदायले प्रतिष्ठित मुलुक हो । यहाँ बोलिने अनेक भाषाहरूमध्ये आफ्नै लिपि र लेख्य साहित्य भएको भाषा लिम्बू भाषा हो । जसलाई सिरीजङ्गा लिपि भनिन्छ । लिम्बू भाषा नेपालको सुदूर पूर्वमा बसोबास गर्ने लिम्बू जातिले बोल्ने गर्दछन् । लिम्बू जातिले लिम्बू भाषालाई याक्थुङ पाःन र आफूलाई याक्थुङ्बा वा याक्थुङ्मा भन्दछन् । नेपालमा बोलिने चार भाषा परिवारमध्ये भोटबर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत यो भाषा पर्दछ । यसको कथन र लेखनमा वर्तमान समयमा प्रचलित रहेका विभिन्न विषयका मुन्धुमका लोक कथा, सृष्टि वर्णनका कथाहरू पौराणिक कालदेखि नै मौखिक रूपमा भनिँदै आएकाले लिम्बूहरूमा भाषा धेरै अघिदेखि रही आएको पाउन सकिन्छ । यसका साथै लिम्बू भाषामा विभिन्न साहित्यिक कृतिहरू, पत्रपत्रिका लेखन तथा प्रकाशन हुनका साथै प्राथमिक तहसम्मको पाठ्यपुस्तक प्रकाशन गरी पठनपाठन समेत हुँदै आइरहेको छ (काईला, २०४६, पृ. ४-६) ।

२.२.३ उच्चारणको परिचय

उच्चारण भनेको बोलीसँग सम्बन्धित कुरा हो । भाषैपिच्छे ध्वनि उच्चारणहरू फरक फरक हुन्छन् । नेपाली भाषाका सन्दर्भमा खण्डीय र खण्डेतर वर्णहरूको उच्चारणमा आफ्नै किसिमको प्रयत्न, कम्पन, घन्को र स्वास मात्राहरू रहेका हुन्छन् । हरेक वर्णहरू अक्षरमा, अक्षरहरू रूपमा, रूपहरू शब्दमा, शब्दहरू पदावलीमा, पदावलीहरू उपवाक्य तथा वाक्यहरूमा र हरेक वाक्यहरू सङ्कथनमा उनिएर सिङ्गो भाषिक अभिव्यक्ति तयार हुने हुनाले ती सबैका लागि उच्चारण आधारभूत एवम् महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । सही र शुद्ध उच्चारण भए मात्र भाषाको सही अभिव्यक्ति तयार हुन्छ र सबैका निम्ति ग्राह्य र सम्प्रेष्य बन्छ (पौडेल, २०७०, पृ. ८३) । उच्चारण भाषाको आधारभूमि हो ।

वक्ताको उच्चारणलाई शुद्ध र स्पष्ट बनाउन गरिने सचेत र योजनाबद्ध प्रयास नै उच्चारण शिक्षण हो । यो भाषिक एकाइहरूसँग सम्बन्धित हुन्छ । मातृभाषी विद्यार्थीहरूको

भाषिक व्यवहारलाई उपयुक्त स्तर प्रदान गरी प्रयोजनमुखी बनाउनका साथै भाषिकागत प्रभावलाई शिष्ट, स्तरीय र मानक स्वरूप प्रदान गर्नका लागि उच्चारण शिक्षण आवश्यक हुन्छ (ढकाल, २०६८, पृ. २२८) । उच्चारण भाषाका चारवटा सिपहरू (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) मध्येको बोलाइ सिपसँग निकट रहन्छ । आफ्ना मनमा लागेका कुराहरूलाई सही र प्रभावकारी रूपमा प्रस्तुत गर्न, सक्षम बनाउने कार्यमा उच्चारणले सहयोग गर्दछ । यसको सम्बन्ध मौखिक अभिव्यक्तिसँग भए पनि यसको प्रभाव लेख्य भाषामा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा परेको हुन्छ । हरेक भाषिक सिपसँग उच्चारणको सहसम्बन्ध गाँसिएको हुन्छ । जस्तो बोल्यो त्यस्तै सुनिने, जस्तो सुनियो त्यस्तै धारण गरिने, जस्तो उच्चार्य धारण बनायो त्यस्तै गरी बोलिने र पढिने अनि जस्तो बोल्यो, पढ्यो त्यस्तै लेखिने उच्चारणकै आधारभूत प्रभाव हुन् (पौडेल, २०७०, पृ. ८३) । अतः उच्चारणलाई सुनाइ, पढाइ र लेखाइको आधारभूत सिपका रूपमा लिन सकिन्छ । यसलाई पढाइको आधारशिला मानिन्छ । शुद्ध उच्चारण गरियो भने मात्र अभिव्यक्ति खँदिलो, कसिलो र प्रभावकारी बन्छ । उच्चारण नै शुद्ध र स्पष्ट छैन भने लेखाइमा समेत असर परी अभिव्यक्ति दुर्बल बन्छ । उच्चारण शिक्षणले भाषालाई शुद्ध स्तरीय र मानक रूप निर्माणमा सहयोग पुऱ्याएको पाइन्छ ।

२.२.४ उच्चारण शिक्षणको आवश्यकता

उच्चारण शिक्षणलाई बोलाइको महत्त्वपूर्ण पक्ष मानिन्छ । उच्चारणगत अशुद्धताले बोलाइ अस्पष्ट हुने र अर्थको अनर्थ समेत लाग्ने गर्दछ । राम्रो विचार रहेछ भने पनि उच्चारणगत कमजोरीले गर्दा वक्ताले स्रोतामा प्रभाव पार्न नसक्ने हुन्छ । स्तरीय भाषाका वक्ताका लागि शब्दको गलत उच्चारण अशोभनीय बन्न जाने हुनाले मौखिक अभिव्यक्तिहरूलाई उक्त कुराबाट बचाउन उच्चारण शुद्धता वाञ्छनीय छ (अधिकारी, २०६९, पृ. ६६) । उच्चारणले भाषालाई शुद्ध र परिष्कृत बनाउन मद्दत गर्छ । शब्द उच्चारण गर्न नजान्ने मानिसले शुद्धसँग बोल्न, सस्वर पढ्न र शुद्धसँग लेख्न समेत नसक्ने भएकाले शुद्ध र मानक प्रयोगका लागि उच्चारण शिक्षण आवश्यक देखिन्छ ।

विद्यार्थीहरूलाई पहिलो भाषा शिक्षण गर्दा वा दोस्रो भाषा शिक्षण गर्दा उनीहरूमा मानक र स्तरीय उच्चारणको सिप विकासका लागि उच्चारण शिक्षण आवश्यक देखिन्छ । उच्चारण शिक्षणका आवश्यकताहरूलाई निम्न लिखित बुँदामा प्रस्तुत गरिएका छन् :

- । स्तरीय र मानक उच्चारणमा अभ्यस्त गराई कथ्य अभिव्यक्तिका साथै लेख्य अभिव्यक्तिमा पनि परिष्कार ल्याउन,
- । मातृभाषाबाट प्रभावित दोस्रो भाषी नेपाली विद्यार्थीहरूको गलत उच्चारणलाई निराकरण गर्न,
- । स्थानीय भाषिकाबाट प्रभावित विद्यार्थीहरूको उच्चारणमा सुधार गरी स्तरीय र मानक उच्चारणमा अभ्यस्त गराउन,
- । वैयक्तिक किसिमका विभिन्न कमजोरी (अक्षर चपाउने, भकभकाउने, अकमकाउने, अस्पष्ट बोल्ने आदि) हटाई शुद्ध, स्पष्ट, परिष्कृत, बोधगम्य तथा प्रभावशाली भाषिक परिष्कार गर्न,
- । भाषा प्रयोगमा सहजता र स्वाभाविकता ल्याउन ।

बोलाइलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि उच्चारणको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । उच्चारणले ध्वनि, वर्ण, शब्द आदिको शुद्ध उच्चारणमा सहयोग गर्नका साथै बोलीमा स्तरीयता, बोधगम्यता र मिठासपन समेत पाइन्छ ।

२.२.५ उच्चारणमा पाइने त्रुटिहरू

नेपाली भाषाका उच्चारणमा विभिन्न कारणले त्रुटि हुने गरेको पाइन्छ । कतिपय त्रुटि नेपाली भाषाकै क्षेत्रीय तथा सामाजिक भेदबाट हुन सक्छन् भने कतिपय चाँहि मातृभाषाका उच्चारणगत विशेषताबाट हुने गर्दछन् । त्यस्तै वातावरणीय प्रभाव, शारीरिक तथा मानसिक अवस्था, व्यक्ति स्वयम्को हेल्चेक्याइ आदिबाट समेत हुने गर्छन् (शर्मा र पौडेल, २०६८, पृ. ३२७) । नेपाली उच्चारणमा हुने केही प्रमुख त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएका छन् :

- । सघोष ध्वनिलाई अघोष बनाइ उच्चारण गर्नु : सबै > सपै/सप्पै, बेवकुफ > बेकुफ
- । महाप्राणलाई अल्पप्राण बनाइ उच्चारण गर्नु : आधा > आदा, भरिया > बरिया
- । 'त' वर्गका वर्णलाई 'ट' वर्ण बनाइ उच्चारण गर्नु : पाती > पाटि, पाथी > पाठि
- । 'ट' वर्गका वर्णलाई वर्ण 'त' बनाइ उच्चारण गर्नु : टपरी > तपरि, टालो > तालो
- । अकारलाई आकारमा परिवर्तन गरी उच्चारण गर्नु : अर्को > आर्को, घर > घार

- ड, ढ वर्णलाई र वर्णमा परिवर्तन गरी उच्चारण गर्नु : घोडा > घोरा, टाढा > टारा
- शब्दको अधिको हलन्त स् अघि इ वा अ थपि उच्चारण गर्नु : स्कुल > इस्कुल, स्थायी > अस्थायी/इस्थायी
- नासिक्य स्वरलाई नासिक्य व्यञ्जन बनाइ उच्चारण गर्नु : हुँदैन > हुन्दैन, लिउँ > लिम्/ल्याम्
- अल्पप्राण वर्णलाई महाप्राण वर्णमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गर्नु : जाँतो > भाँतो, जहाज > भहाज
- ण वर्णलाई न वर्णमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गर्नु : गणेश > गनेश, प्रणाम > प्रनाम
- य वर्णलाई ए वर्णमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गर्नु : धन्यवाद > धन्नेवाद, भविष्य > भविस्से
- ह वर्ण लोप गराई उच्चारण गर्नु : सहसचिव > ससचिव, सहायता > सायता
- क्ष वर्णलाई छे वा च्छे बनाई उच्चारण गर्नु : क्षेत्री > छेत्री, कक्षा > कच्छक्षा
- रेफलाई र मा बदलेर उच्चारण गर्नु : धर्म > धरम, मर्म > मरम
- भाषिकागत प्रभाव पर्नु : पनि > पिनि, भनेर > भुनेर
- अङ्ग्रेजी र हिन्दी भाषाको प्रभाव पर्नु : जापान > जपान, व्याग > बैग (शर्मा र पौडेल, पृ. ३२७-३३०) ।

२.२.६ उच्चारणसम्बन्धी त्रुटिका कारणहरू

कुनै पनि भाषाको मौखिक अभिव्यक्ति वा सस्वर पठनमा उच्चारण सम्बन्धी विभिन्न कारणहरूले कमजोरी हुने गर्दछन् । उमेर, परिपक्वता, भाषा भाषिकागत प्रभाव, सञ्चारको अभाव आदिले गर्दा भाषिक उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि हुने गर्दछ । ध्वनि वर्णहरूको उचित विन्यास गर्न नसक्दा पनि उच्चारणमा त्रुटि हुन सक्छ । उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिका केही कारणहरू निम्न लिखित छन् :

(क) स्थानीय भाषा वा मातृभाषाको प्रभाव

भाषा सिकाइको क्रममा स्थानीय भाषा वा मातृभाषाको प्रभावका कारणले गर्दा उच्चारणमा त्रुटि हुन सक्छ । मातृभाषा र दोस्रो भाषाको भाषिक संरचना फरक भयो भने उच्चारणमा त्रुटि देखिन्छ ।

(ख) भाषाको उच्चारण सम्बन्धी नियमको साधारण ज्ञान नहुनु

भाषामा हुने वर्ण, शब्द र वाक्यहरू फरक फरक भाषागत उच्चारण र नियममा आधारित हुन्छन् । एउटा भाषाको उच्चारण व्यवस्था अर्को भाषासँग नमिल्ने भएकाले पहिलो भाषी सिकारूले दोस्रो भाषा सिकदा त्रुटि हुने गर्दछ ।

(ग) सरलतातिर बढी लहसिने

भाषा सरलतातिर लगेर प्रयोग गरिने भएकाले पनि उच्चारणमा त्रुटि देखा पर्दछ ।

(घ) शिक्षकद्वारा उपयुक्त निर्देशन र अभ्यासको कमी

भाषा सिकदा जति बढी अभ्यास गरियो त्यति नै चाँडै सिक्न सकिन्छ । शिक्षकको आवश्यक सल्लाह र निर्देशन बिना उच्चारणमा त्रुटि हुन्छ र अभ्यासमा विद्यार्थीहरूलाई अभ्यस्त गराइएन भने समेत उच्चारणमा त्रुटि देखिन्छ ।

(ङ) दोषयुक्त सुनाइ

बक्ताले बोलेका कुरा स्रोताले उपयुक्त तरीकाले सुन्न सकेन भने पनि उच्चारणमा त्रुटि हुन सक्छ । (शर्मा र पौडेल, २०६८, पृ. ३३५) ।

यी माथिका विभिन्न कारणहरूले गर्दा विद्यार्थीहरूमा उच्चारण गर्दा त्रुटि देखा पर्ने गर्छन् ।

२.२.७ उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि निराकरणका उपायहरू

उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि निराकरणका उपायहरू निम्न लिखित छन् :

-) विद्यार्थीहरूलाई पर्याप्त मात्रामा अभ्यास गर्ने अवसर प्रदान गर्नु,
-) उच्चारणगत त्रुटि पहिल्याउने र त्रुटिको प्रकृति अनुसार शुद्ध उच्चारण सम्बन्धी अभ्यास गराउने,
-) विद्यार्थीहरूको मनमा रहेका अनावश्यक भय, सङ्कोच, हीनताबोध हटाई उनीहरूमा आत्मविश्वास जगाइ उच्चारणगत त्रुटिहरू हटाउने,
-) विद्यार्थीहरूलाई उच्चारण अवयवबारे जानकारी गराइ कुन वर्ण कसरी बोल्ने भन्ने बारेमा स्पष्ट गराइ उच्चारणमा आउने त्रुटि हटाउन सकिने,
-) विद्यार्थीहरूलाई पर्याप्त मात्रामा अभ्यास गराउने (ढकाल, २०६८, पृ. २३५) ।

यी माथिका विभिन्न उपायहरूको सचेत र सकारात्मक ढङ्गले उपयोग गरी उच्चारण सम्बन्धी कमजोरीहरूलाई निराकरण गर्न सकिन्छ, र भाषालाई शुद्ध, स्तरीय र मानक रूपको प्रयोग गर्न सहयोग मिल्छ ।

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि

कुनै पनि अनुसन्धानलाई प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गर्न योजनाबद्ध ढङ्गले सम्पन्न गर्नका लागि निश्चित विधि तथा प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु पर्दछ, जसले अनुसन्धानलाई निश्चित ढाँचा प्रदान गर्दछ ।

प्रस्तुत शोधका लागि द्वितीयक सामग्री सङ्कलनका रूपमा पुस्तकालयीय विधि र प्राथमिक सामग्री सङ्कलनका रूपमा स्थलगत अध्ययन विधि तथा आवश्यकता अनुसार तुलनात्मक, व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक विधिहरूलाई पनि आधार बनाई इलाम जिल्लाका कक्षा ५ मा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको स्तरीय नेपाली उच्चारण क्षमताको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ ।

३.१.१ जनसङ्ख्या पहिचान

प्रस्तुत अध्ययन २०७५ को शैक्षिक वर्षमा कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई समावेश गरिएको छ । सामुदायिक विद्यालयका समग्र लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्या मानिएको छ ।

३.१.२ नमुना छनोट

प्रस्तुत अध्ययनमा सामग्री सङ्कलन गर्न नमुनाका रूपमा इलाम जिल्लाको ८ ओटा सामुदायिक विद्यालयका कक्षा ५ मा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूमध्ये प्रत्येक विद्यालयका १०/१० जना गरी जम्मा ८० जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधि नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा छनोट गरिएको छ ।

३.१.३ सामग्री निर्माण, प्रयोग र सङ्कलन

प्रस्तुत अध्ययनमा सामग्री सङ्कलनका लागि कक्षा ५ को मेरो नेपाली किताबबाट उच्चारणतगत कठिनाइ हुने वर्णहरू समावेश भएका ५० ओटा शब्दहरू छनोट गरिएको छ र ती शब्दहरूलाई अकार/आकार, अनुनासिक, प्राणत्व, घोषत्व, रेफ, य/ए, ब/व, ट/ठ/ड/ढ/ण, छ/छे/क्ष र संयुक्त वर्ण लागेका शब्दहरू सङ्कलन गरेर सूची निर्माण गरिएको छ । यसका साथै समय पाठको एक अनुच्छेदलाई पनि समावेश गरिएको छ । त्यसका लागि विद्यार्थीहरूलाई उच्चारण र सस्वर वाचन गराएर आवश्यक सामग्री तयार गरिएको छ । उक्त सामग्रीहरू विद्यार्थीहरूमा प्रयोग गरी टेपबद्ध गरेर सुरक्षित गरिएको छ । त्यसै गरी द्वितीयक सामग्रीका रूपमा पूर्व शोधकार्य र सम्बद्ध पुस्तकहरूको पुस्तकालयीय अध्ययन र मनन गरी उपयुक्त विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको छ ।

३.१.४ सामग्री सङ्कलनका स्रोतहरू

प्रस्तुत अध्ययनलाई सम्पन्न गर्नका लागि प्राथमिक र द्वितीयक स्रोत सामग्रीहरूको उपयोग गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । जुन निम्नानुसार छन् :

३.१.४.१ प्राथमिक स्रोत

प्रस्तुत अध्ययनमा इलाम जिल्लाका आठ वटा सामुदायिक विद्यालयका ८० जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरू, अनुसन्धानमा प्रयोग गरिने शब्दहरू, अनुच्छेद र टेपरेकर्डरलाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

३.१.४.२ द्वितीयक स्रोत

प्रस्तुत अध्ययनमा उच्चारण सम्बन्धी सैद्धान्तिक अध्ययनका लागि सान्दर्भिक पुस्तकहरू, पाठ्यपुस्तकहरू र यस अघि अनुसन्धान गरिएका शोधकार्यहरूलाई द्वितीयक स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

३.२ व्याख्या र विश्लेषण

प्रस्तुत अध्ययनमा इलाम जिल्लाका कक्षा ५ मा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाको प्रयोगको स्तरीयता, भाषिक दक्षता क्षमता पहिचान गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य प्राप्तिका लागि इलाम जिल्लाका ८ ओटा सामुदायिक विद्यालयका ८० जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुनाका रूपमा छनोट गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा ४० जना छात्रा र ४० जना छात्रहरूको उच्चारण क्षमताको अध्ययन गरी उक्त तथ्याङ्कको तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ । उक्त सामग्रीहरूको प्रयोग र परीक्षणबाट आउने तथ्याङ्कलाई व्यवस्थित र सुसङ्गठित गर्नका लागि लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको वर्णगत, शब्दगत र अनुच्छेदको उच्चारण क्षमतालाई टेपबद्ध गरिएको छ र त्यस सामग्रीलाई पटक-पटक सुनेर कापीमा टिपोट गरी पुनरावृत्ति गरी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमतालाई सङ्ख्या र प्रतिशतमा निकाली समग्र र लैङ्गिकताका आधारमा तुलना गरी तालिकीकरण गरेर देखाइएको छ र स्तम्भ चित्रमा पनि देखाइएको छ । नेपाली उच्चारणमा देखा परेका त्रुटिहरूका सम्भावित क्षेत्र पत्ता लगाई व्याख्या विश्लेषण गरी प्रस्तुत गरिएको छ भने त्रुटिका कारणहरू पनि पत्ता लगाई निराकरणका उपायहरू समेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय चार

समग्र लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

नेपाल एक भाषिक विविधताले भरिपूर्ण मुलुक हो । यसको प्रभाव मुलुक भरि रहेका विद्यालयका विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता कस्तो रहन्छ, भन्ने कुरा अनुसन्धानको विषय बनेको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा इलाम जिल्लामा कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमतालाई अध्ययनको क्षेत्र बनाइएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य पुरा गर्नको लागि इलाम जिल्लाका ८ ओटा सामुदायिक विद्यालयका ८० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुनाका रूपमा छनोट गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । जस अर्न्तगत ४० जना छात्रा र ४० जना छात्र लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरू समावेश गरिएको छ । विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता पत्ता लगाउनका लागि ५० ओटा शब्द र समय पाठको एक अनुच्छेदलाई आधार बनाइएको छ । ५० ओटा शब्दलाई १० ओटा क्षेत्रमा विभाजन गरी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमताको व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ भने पाठको अनुच्छेदमा रहेका प्रत्येक वाक्यका शब्दहरूको आधारमा पनि विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमतालाई व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यसरी इलाम जिल्लाको ८ वटा विद्यालयहरूको ८० जना विद्यार्थीहरूलाई १० ओटा क्षेत्रभित्रका विभिन्न शब्दहरू र समय पाठको एक अनुच्छेद उच्चारण गर्न लगाएर प्राप्त नतिजालाई सङ्ख्या र प्रतिशतमा निकाली तालिकीकरण गरी निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१. अकार/आकारका आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

भाषा शिक्षणका क्रममा सिकारुहरूले केही न केही उच्चारणगत त्रुटि गरेकै हुन्छन् । उनीहरूले गर्ने सम्भावित त्रुटिहरूमध्ये अकार आकारमा निहित शब्दहरूको उच्चारण पनि एक हो । यस प्रकारको उच्चारणमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले 'अ' वर्णको उच्चारण गर्दा 'आ' उच्चारण गरेको पाइयो । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १

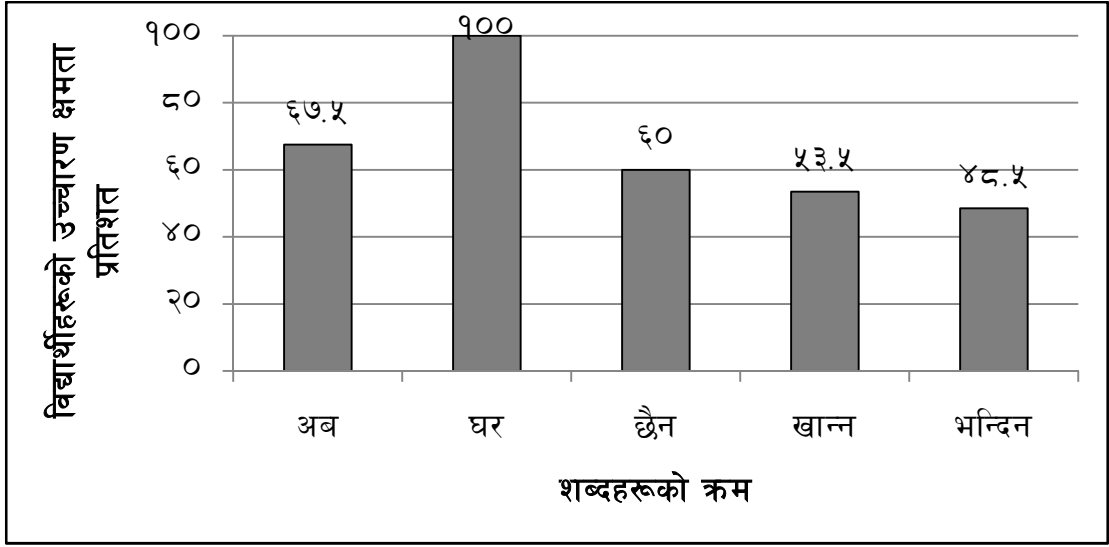
अकार/आकारका आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	अब	५४	६७.५	२६	३२.५
२.	घर	८०	१००	०	०
३.	छैन	४८	६०	४०	४०
४.	खान्न	४३	५३.५	४६.५	४६.५
५.	भन्दिन	३९	४८.५	५१.५	५१.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन २०७५

माथिको तालिका १ अनुसार लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको अकार/आकार सम्बन्धी उच्चारण क्षमता देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा अब शब्दको उच्चारण ६७.५ प्रतिशतले, घर शब्द १०० प्रतिशतले, छैन शब्द ६० प्रतिशतले, खान्न शब्द ५३.५ प्रतिशतले र भन्दिन शब्द ४८.५ प्रतिशतले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा घर शब्दलाई शतप्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने भन्दिन शब्दलाई सबैभन्दा ४८.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । उक्त शब्दहरूमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले 'अ' उच्चारण गर्नु पर्ने स्थानमा आ वर्ण उच्चारण गर्दा त्रुटि हुन गएको पाइयो । उदाहरणका लागि अब शब्दलाई अबो/आबो, छैन शब्दलाई छैना/छन्, खान्न शब्दलाई खान्ना/खान, भन्दिन शब्दलाई भन्दिना जस्ता त्रुटिहरू गरेको देखिन्छ । समग्रमा हेर्दा ५० प्रतिशत भन्दा बढी विद्यार्थीहरूले मानक उच्चारण गरेको हुँदा यस क्षेत्रका शब्दहरूमा विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो रहेको पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिन्छ । यहाँ तेर्सो लाइनले शब्दहरूको क्रमलाई जनाउँछ भने ठाडो स्तम्भले विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता प्रतिशतलाई जनाउँछ ।

स्तम्भ चित्र १

४.२. अनुनासिकका आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

नेपाली वर्णहरूमा प्रयोग गरिने चन्द्रविन्दु (ँ) , शिरविन्दु (ँ) तथा नाके स्वरले उच्चारण गरिने वर्णहरू नै अनुनासिक हुन् । यी वर्णहरू मुख र नासिकको योगबाट उच्चारित हुन्छन् । अनुनासिक शब्दको उच्चारणमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले अनुनासिक शब्दलाई अनानुनासिक शब्दमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गरेको पाइयो । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका २

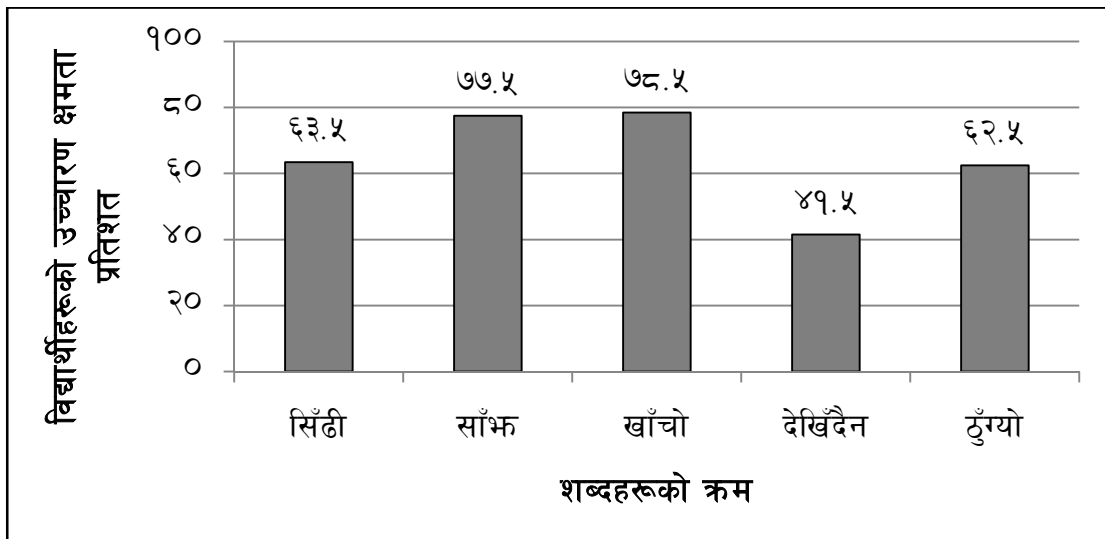
अनुनासिकका आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

क्र.सं	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	सिँढी	५१	६३.५	२९	३६.५
२.	साँभ	६२	७७.५	१८	२२.५
३.	खाँचो	६३	७८.५	१७	२१.५
४.	देखिँदै	३३	४१.५	४७	५८.५
५.	ठुँग्यो	५०	६२.५	३०	३७.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका २ मा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको अनुनासिकता सम्बन्धी उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा सिँठी शब्दको उच्चारण ६३.५ प्रतिशतले, साँभ शब्द ७७.५ प्रतिशतले, खाँचो शब्द ७८.५ प्रतिशतले, देखिँदैन शब्द ४९.५ प्रतिशतले र ठुँग्यो शब्द ६२.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी खाँचो शब्दलाई ७८.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम देखिँदैन शब्दलाई ४९.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । उक्त तथ्यहरूलाई विश्लेषण गर्दा सिँठी शब्दलाई सिरी/सिठी, साँभ शब्दको उच्चारणमा साभ/साज र खाँचो शब्दको उच्चारणमा खाचो/खान्चो जस्ता त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो भने देखिँदैन, ठुँग्यो शब्दहरूलाई देखिँदैन/देखिन्दैन, ठुडुग्यो/डुग्यो जस्ता त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । यसरी लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले अनुनासिक शब्दलाई अनानुनासिक शब्दमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गरेको पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र २

४.३. प्राणत्वका आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

ध्वनि उच्चारणमा फोक्सोबाट प्रवाहित हुने सास वा प्राणको मात्रालाई प्राणत्व भनिन्छ । कुनै ध्वनि उच्चारणको लागि श्वास धेरै वा थोरै चाहिन्छ भनेर हेर्ने र त्यसको आधारमा ध्वनिहरूको वर्गीकरण गर्ने आधार नै प्राणत्व हो । यस आधारमा नेपाली व्यञ्जन

ध्वनिलाई अल्पप्राण र महाप्राण गरी दुई भागमा वर्गीकरण गरिएको छ । थोरै सासको मात्रामा उच्चारण हुने व्यञ्जन ध्वनिलाई अल्पप्राण भनिन्छ, भने धेरै सासको मात्रामा उच्चारण हुने व्यञ्जन ध्वनिलाई महाप्राण भनिन्छ । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले प्राणत्व ध्वनिको उच्चारणमा महाप्राण वर्णको उच्चारणमा अल्पप्राण र अल्पप्राण वर्णको उच्चारणमा महाप्राण वर्णको उच्चारण गरेको पाइयो । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ३

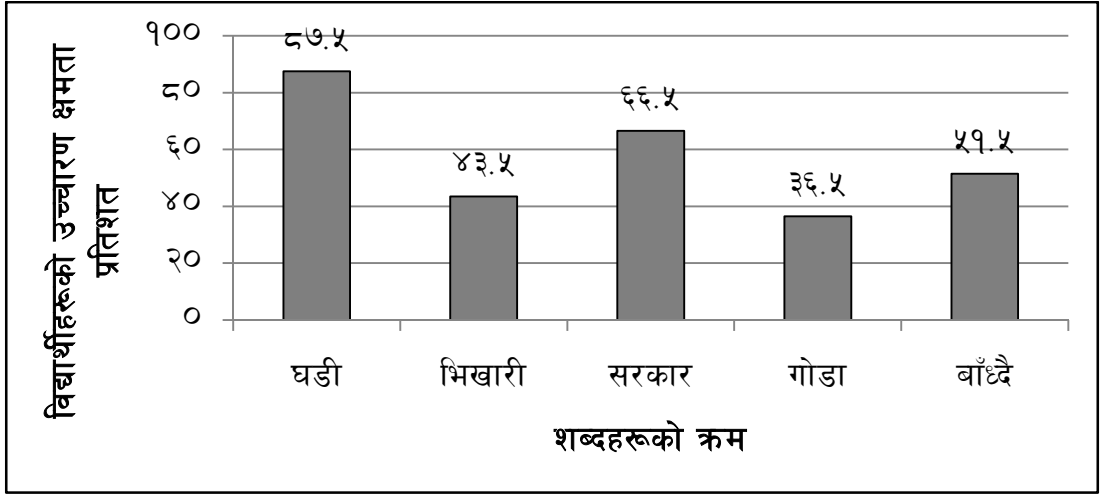
प्राणत्वका आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	घडी	७०	८७.५	१०	१२.५
२.	भिखारी	३५	४३.५	४५	५६.५
३.	सरकार	५३	६६.५	२७	३३.५
४.	गोडा	२९	३६.५	५१	६३.५
५.	बाँध्दै	४१	५१.५	३९	४८.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका ३ मा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको प्राणत्वका आधारमा उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा घडी शब्दको उच्चारण ८७.५ प्रतिशतले, भिखारी शब्दको उच्चारण ४३.५ प्रतिशतले, सरकार शब्द ६६.५ प्रतिशतले, गोडा शब्द ३६.५ प्रतिशतले र बाँध्दै शब्दलाई ५१.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी घडी शब्दलाई ८७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम गोडा शब्दलाई ३६.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । उक्त तथ्यहरूलाई विश्लेषण गर्दा कतिपय लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले महाप्राण वर्णको उच्चारणमा अल्पप्राण वर्ण र अल्पप्राण वर्णको उच्चारणमा महाप्राण वर्णको उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइयो । प्राणत्व सम्बन्धी उच्चारणमा दिइएका ५ ओटा शब्दहरूको उच्चारणमा घडी शब्दलाई घोडी, भिखारी शब्दलाई भिकारी, सरकार शब्दलाई सरखार र बाँध्दै शब्दलाई बान्धै/बाध्दै जस्ता त्रुटिपूर्ण उच्चारण पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र ३

४.४. घोषत्वका आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

ध्वनि उच्चारणका क्रममा स्वरयन्त्र प्रकम्पित हुनुलाई घोषत्व भनिन्छ । यसलाई सघोष र अघोष गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । कुनै व्यञ्जन वर्ण उच्चारण गर्दा कहिले स्वरचिम्ती नजिक रहन्छ भने कुनै वर्ण उच्चारणमा टाढा रहन्छ । यसरी स्वरचिम्ती नजिक आई कम्पन उत्पन्न भई उच्चारण हुने ध्वनि सघोष हो भने स्वरचिम्ती टाढा रही कम्पन उत्पन्न भई उच्चारण हुने ध्वनि अघोष हो । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले सघोष वर्णको स्थानमा अघोष वर्ण र अघोष वर्णको स्थानमा सघोष वर्णको प्रयोग गरी उच्चारण गरेको पाइयो । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ४

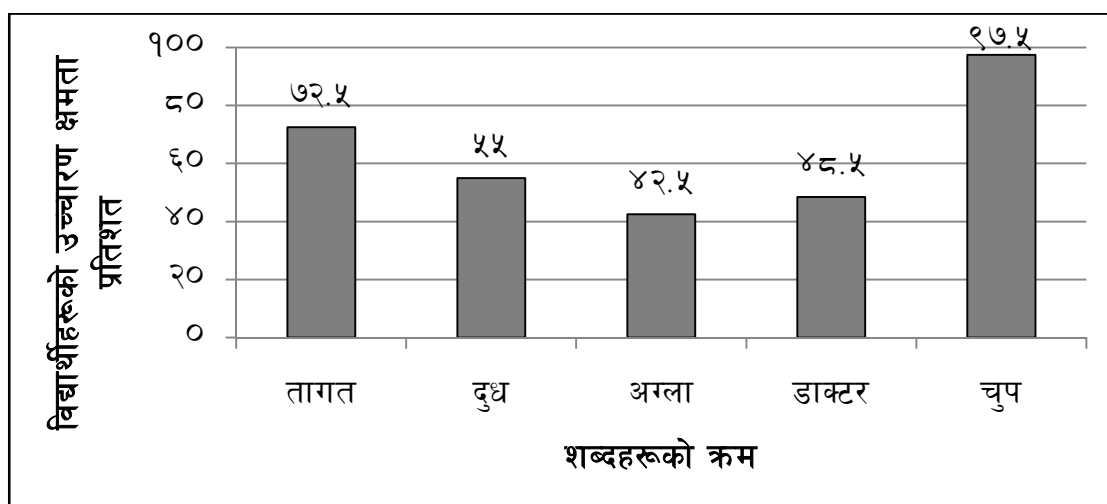
घोषत्वका आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	तागत	५८	७२.५	२२	२७.५
२.	दुध	४४	५५	३६	४५
३.	अगला	३४	४२.५	४६	५७.५
४.	डाक्टर	३९	४८.५	४१	५१.५
५.	चुप	७८	९७.५	२	२.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका ४ मा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको घोषत्वका आधारमा उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा तागत शब्दको उच्चारण ७२.५ प्रतिशतले, दुध शब्दको उच्चारण ५५ प्रतिशतले, अगला शब्दको उच्चारण ४२.५ प्रतिशतले, डाक्टर शब्दको उच्चारण ४६.५ प्रतिशतले र चुप शब्दको उच्चारण ९७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेको पाइयो । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी चुप शब्दलाई ९७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम अगला शब्दलाई ४२.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । घोषत्व सम्बन्धी लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको अध्ययन गर्दा उच्चारणका क्रममा विद्यार्थीहरूले सघोष वर्णको स्थानमा अघोष वर्ण र अघोष वर्णको स्थानमा सघोष वर्णको प्रयोग गरी उच्चारण गरेको पाइयो । जसमा तागत शब्दलाई ताकत, दुध शब्दलाई दुत, अगला शब्दलाई अक्ला/अगला, डाक्टर शब्दलाई डाक्डर जस्ता त्रुटि गरी उच्चारण गरेको पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र ४

४.५. रेफ सम्बन्धी लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

लिम्बूभाषाको स्वर वर्णमालामा रेफ नभएकाले लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा त्रुटि गरेको देखिन्छ । रेफ सम्बन्धी उच्चारण क्षमतालाई तल देखाइएको छ :

तालिका ५

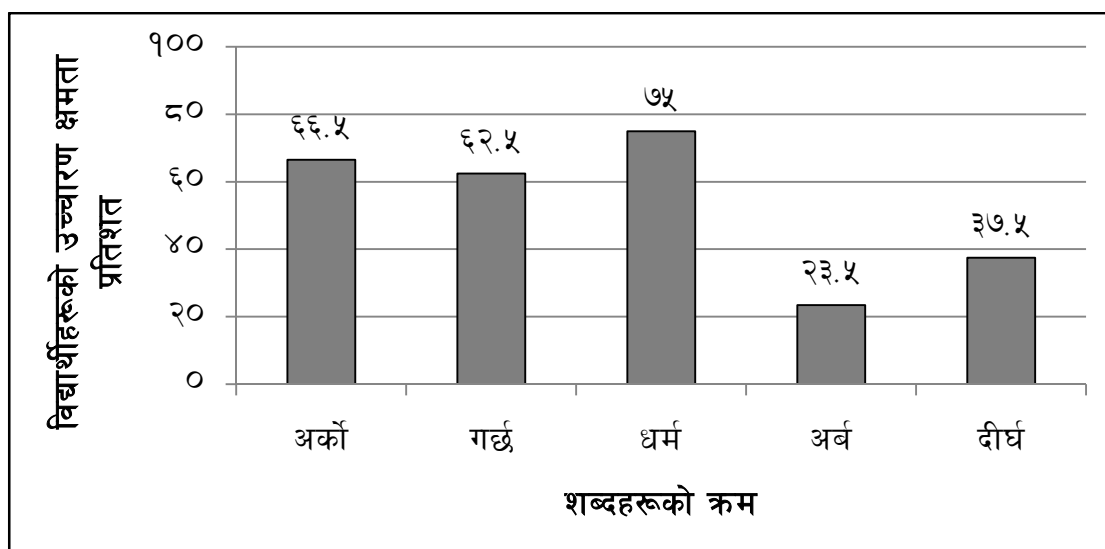
रेफ सम्बन्धी लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	अर्को	५३	६६.५	२७	३३.५
२.	गर्छ	५०	६२.५	३०	३७.५
३.	धर्म	६०	७५	३०	२५
४.	अर्ब	१९	२३.५	६१	७६.५
५.	दीर्घ	३०	३७.५	५०	६२.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका ५ मा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको रेफ सम्बन्धी उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा अर्को शब्दको उच्चारण ६६.५ प्रतिशत विद्यार्थीले, गर्छ शब्दको उच्चारण ६२.५ प्रतिशतले, धर्म शब्दको उच्चारण ७५ प्रतिशतले, अर्ब शब्दको उच्चारण २३.५ प्रतिशतले र दीर्घ शब्द ३७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेको पाइयो । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी धर्म शब्दलाई ७५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम अर्ब शब्दलाई २३.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । उक्त तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा रेफ सम्बन्धी शब्दको उच्चारणमा विद्यार्थीहरूले रेफ हटाइ उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइयो । जस्तै : अर्को शब्दलाई आर्को/आको , गर्छ शब्दलाई गरछ/गछ , धर्म शब्दलाई धरम/धम , अर्ब शब्दलाई अब र दीर्घ शब्दलाई दीघ भनी उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र ५

४.६. य र ए वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको उच्चारणको क्रममा 'य' र 'ए' वर्णयुक्त शब्दहरूको उच्चारणमा 'य' वर्णलाई 'ए' र 'ए' वर्णलाई 'य' वर्णमा परिवर्तन गरी उच्चारण गरेको देखिन्छ । उक्त उच्चारण विश्लेषण तालिकालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ६

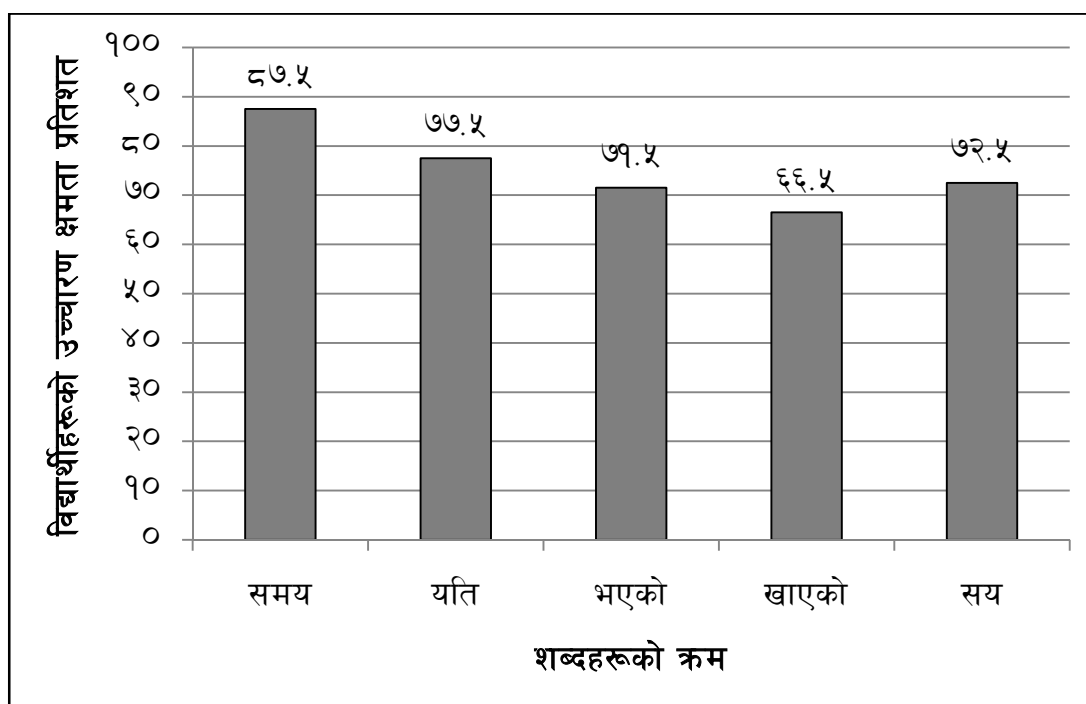
य र ए वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	समय	७०	८७.५	१०	१२.५
२.	यति	६२	७७.५	१८	२२.५
३.	भएको	५७	७१.५	२३	२८.५
४.	खाएको	५३	६६.५	२७	३३.५
५.	सय	५५	७२.५	२२	२७.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका ६ मा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको य र ए वर्णको आधारमा उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा समय शब्दको उच्चारण ८७.५ प्रतिशतले, यति शब्दको उच्चारण ७७.५ प्रतिशतले, भएको शब्दको उच्चारण ७१.५ प्रतिशतले, खाएको शब्दको उच्चारण ६६.५ प्रतिशतले र सय शब्दको ७२.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेको पाइयो । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी समय शब्दलाई ८७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम खाएको शब्दलाई ६६.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । उक्त तथ्यहरूलाई विश्लेषण गर्दा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले व्यञ्जन वर्ण य को उच्चारणमा स्वर वर्ण ए को उच्चारण गरेको पाइयो । जस्तै: समय शब्दको उच्चारणमा समए, यति शब्दको उच्चारणमा एति, भएको शब्दको उच्चारणमा भको/भाको, खाएको शब्दको उच्चारणमा खाको र सय शब्दको उच्चारणमा सए जस्ता त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र ६

४.७. ब र व वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको उच्चारणको क्रममा 'ब' र 'व' वर्णयुक्त शब्दहरूको उच्चारणमा 'ब' वर्णलाई 'व' वर्णमा र 'व' वर्णलाई 'ब' वर्णमा परिवर्तन गरी उच्चारण गरेको देखिन्छ । उक्त उच्चारण विश्लेषण तालिकालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ७

ब र व वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

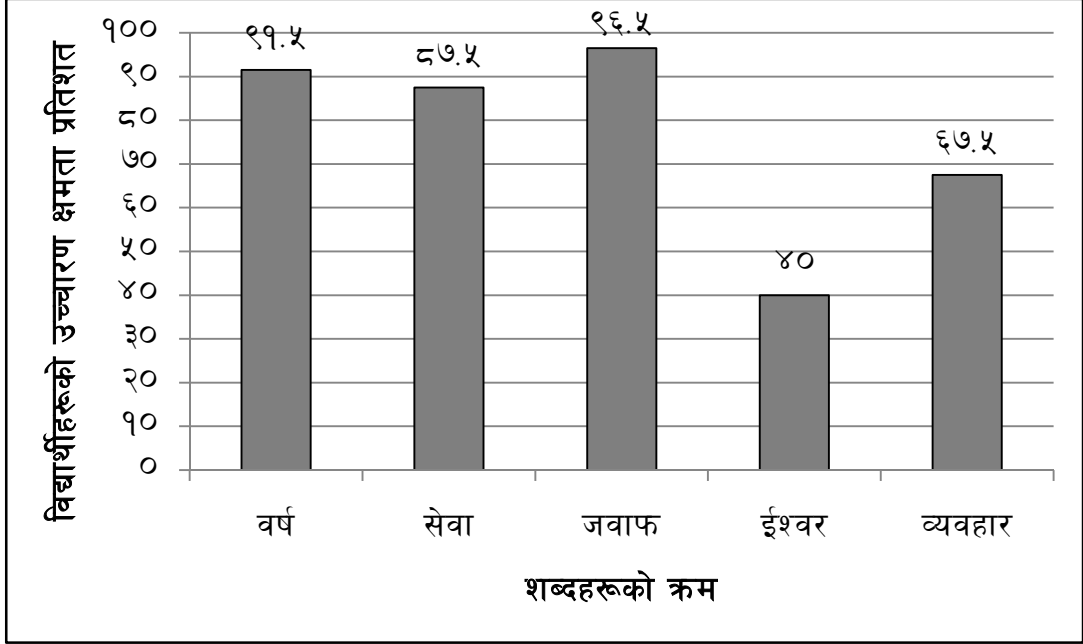
क्र.सं.	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	वर्ष	७३	९१.५	७	८.५
२.	सेवा	७०	८७.५	१०	१२.५
३.	जवाफ	७७	९६.५	३	३.५
४.	ईश्वर	३२	४०	४८	६०
५.	व्यवहार	५४	६७.५	२६	३२.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका ७ मा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको ब र व वर्णको आधारमा उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा वर्ष शब्दको उच्चारण ९१.५ प्रतिशतले, सेवा शब्दको उच्चारण ८७.५ प्रतिशतले, जवाफ शब्दको उच्चारण ९६.५ प्रतिशतले, ईश्वर शब्दको उच्चारण ४० प्रतिशतले र व्यवहार शब्दको ६७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेको पाइयो । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी जवाफ शब्दलाई ९६.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम ईश्वर शब्दलाई ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । उक्त तथ्यहरूलाई विश्लेषण गर्दा उच्चारणका क्रममा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले व वर्णलाई ब वर्णमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गरेको पाइयो । उदाहरणका लागि सेवा शब्दलाई सेवा, ईश्वर

शब्दलाई इस्वोर/इशोर र व्यवहार शब्दलाई बेबार/व्यवहार जस्त त्रुटि गरी उच्चारण गरेको पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र ७

४.८. ट, ठ, ढ, ड, ण वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारण गर्ने क्रममा अन्य वर्णहरूमा जस्तै ट, ठ, ड, ढ, ण वर्णको उच्चारणमा पनि त्रुटि गरेको देखिन्छ । जहाँ 'ट' वर्णलाई 'त' मा, 'ठ' वर्णलाई 'थ' वर्णमा, 'ढ' र 'ड' वर्णलाई 'र' वर्णमा र 'ण' वर्णलाई 'न' वर्णमा परिवर्तन गरी उच्चारण गरेको देखिन्छ । लिम्बूभाषाको वर्णमालामा ट, ठ, ड, ढ, ण वर्ण नभएको कारणले गर्दा नेपाली उच्चारणमा त्रुटि भएको देखिन्छ । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ८

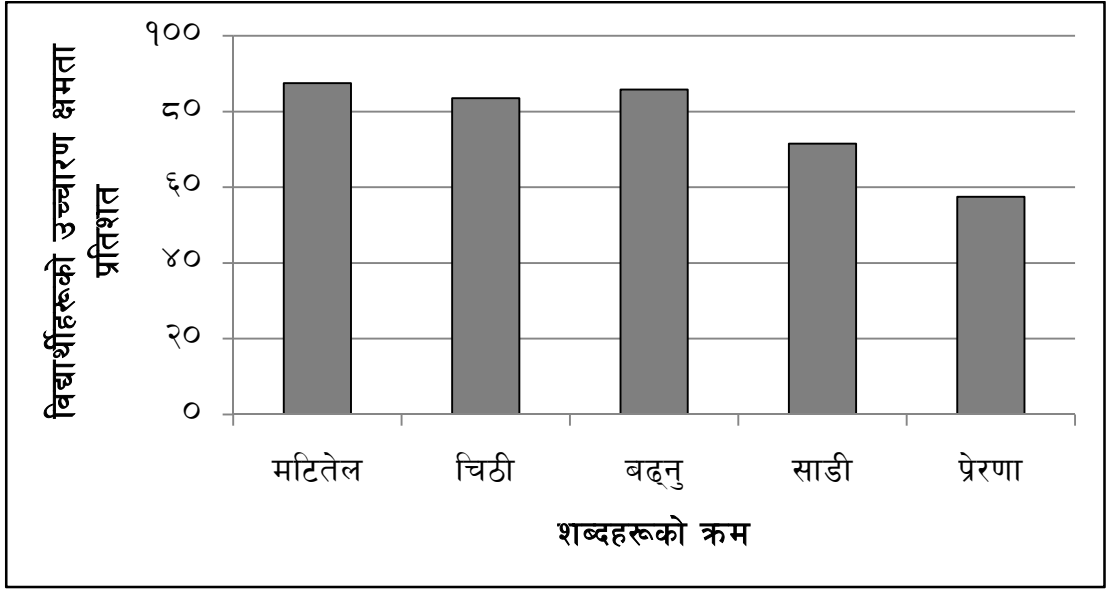
ट, ठ, ढ, ड, ण वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	मटितेल	७०	८७.५	१०	१२.५
२.	चिठी	६७	८३.५	१३	१६.५
३.	बढनु	४७	५८.५	३३	४१.५
४.	साडी	५७	७१.५	२३	२८.५
५.	प्रेरणा	४६	५७.५	३४	४२.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका ८ मा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको ट, ठ, ड, ढ, ण वर्णको आधारमा उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा मटितेल शब्दको उच्चारण ८७.५ प्रतिशतले, चिठी शब्दको उच्चारण ८३.५ प्रतिशतले, बढनु शब्दको उच्चारण ५८.५ प्रतिशतले, साडी शब्दको उच्चारण ७१.५ प्रतिशतले र प्रेरणा शब्दको ५७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेको पाइयो । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी मटितेल शब्दलाई ८७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम प्रेरणा शब्दलाई ५७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । उक्त तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उच्चारणका क्रममा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले ट वर्णलाई त वर्णमा रूपान्तरण, ठ वर्णलाई थ वर्णमा, ड र ढ वर्णलाई र वर्णमा र ण वर्णलाई न वर्णमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गरेको पाइयो । उदाहरणका लागि मटितेललाई मटितेल, चिठीलाई चिथी, बढनुलाई बरनु, साडीलाई सारी र प्रेरणालाई प्रेरना/परेना जस्ता उच्चारण गरेको पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र ८

४.९. संयुक्त वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

इलाम जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले संयुक्त वर्ण प्रयोग भएका शब्दहरूको उच्चारणमा कतै कुनै वर्णको लोप कतै कुनै वर्णलाई थपि उच्चारण गरेको देखिन्छ। जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ९

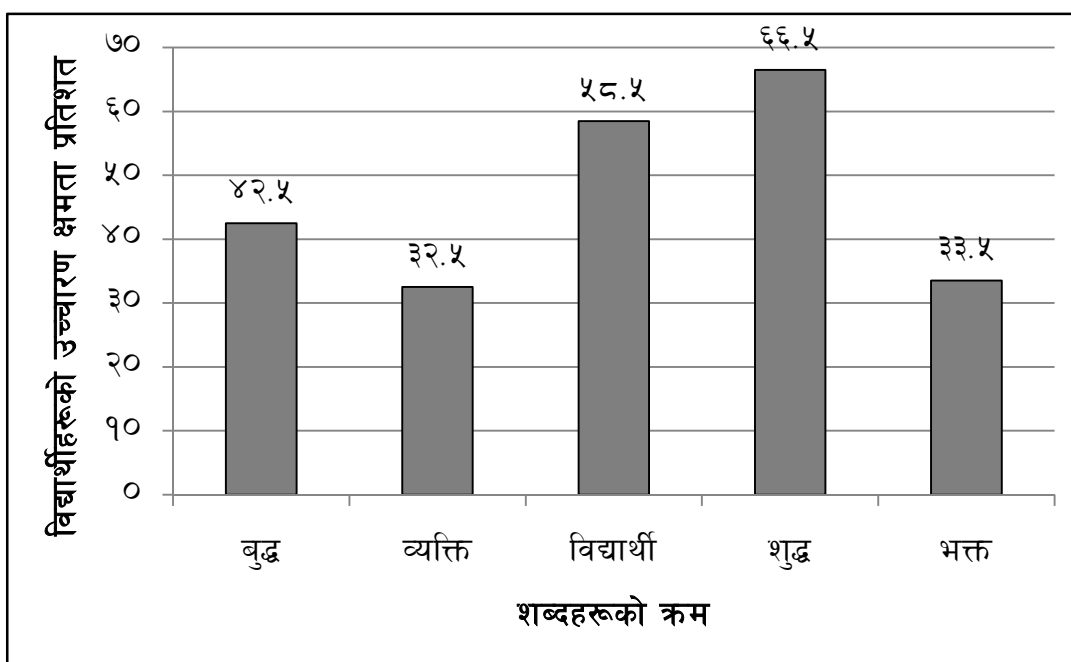
संयुक्त वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	बुद्ध	३४	४२.५	४६	५७.५
२.	व्यक्ति	२६	३२.५	२४	६७.५
३.	विद्यार्थी	४७	५८.५	३३	४१.५
४.	शुद्ध	५३	६६.५	२७	३३.५
५.	भक्त	२७	३३.५	५३	६६.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका ९ मा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको संयुक्त वर्णको आधारमा उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा बुद्ध शब्दको उच्चारण ४२.५ प्रतिशतले, व्यक्ति शब्दको उच्चारण ३२.५ प्रतिशतले, विद्यार्थी शब्दको उच्चारण ५८.५ प्रतिशतले, शुद्ध शब्दको उच्चारण ६६.५ प्रतिशतले र भक्त शब्दको ३३.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेको पाइयो । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी शुद्ध शब्दलाई ६६.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम व्यक्ति शब्दलाई ३२.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । उक्त तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उच्चारणका क्रममा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले बुद्ध शब्दलाई बुद/बद्द, व्यक्ति शब्दलाई व्याक्ति, विद्यार्थी शब्दलाई विधार्थी/विध्धार्थी, शुद्ध शब्दलाई शुद/शुद्द र भक्त शब्दलाई भाक्त/भत जस्ता त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र ९

४.१०. छ, छे, क्ष वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले 'छ', 'छे', 'क्ष' वर्णको उच्चारणमा पनि त्रुटि गरेको देखिन्छ । मातृभाषाको प्रभावका कारण 'क्ष' वर्ण उच्चारण गर्नु पर्नेमा 'छे' वर्णको उच्चारण गरेको देखिन्छ । जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १०

छ, छे, क्ष वर्णको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

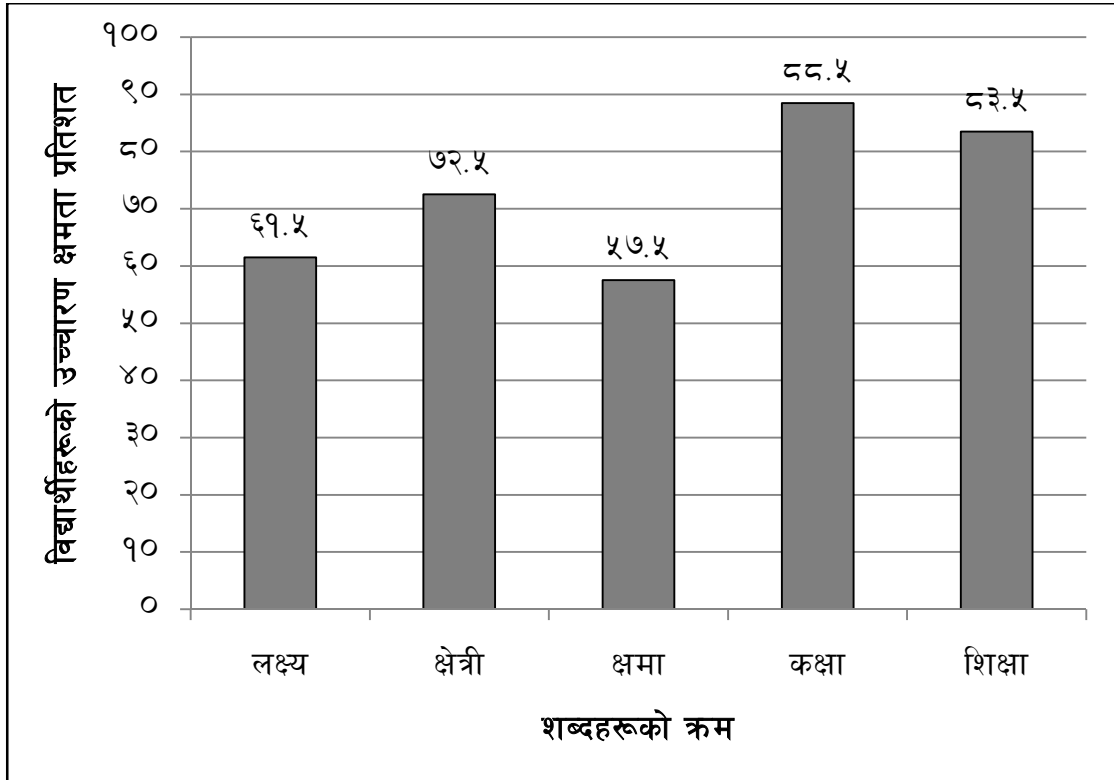
क्र.सं.	शब्द	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	लक्ष्य	४९	६१.५	३१	३८.५
२.	क्षेत्री	५८	७२.५	२२	२७.५
३.	क्षमा	४६	५७.५	३४	४२.५
४.	कक्षा	७१	८८.५	९	११.५
५.	शिक्षा	६७	८३.५	१२	१६.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका १० मा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको छ, छे, क्ष वर्णको आधारमा उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा लक्ष्य शब्दको उच्चारण ६१.५ प्रतिशतले, क्षेत्री शब्दको उच्चारण ७२.५ प्रतिशतले, क्षमा शब्दको उच्चारण ५७.५ प्रतिशतले, कक्षा शब्दको उच्चारण ८८.५ प्रतिशतले र शिक्षा शब्दको ८३.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेको पाइयो । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी कक्षा शब्दलाई ८८.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने सबैभन्दा कम क्षमा शब्दलाई ५७.५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्र सही उच्चारण गरेका छन् । उक्त तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उच्चारणका क्रममा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले क्ष वर्णलाई छ वर्णमा रूपान्तरण गरी त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । जहाँ लक्ष्य शब्दलाई लक्छे, क्षेत्री शब्दलाई छेत्री, क्षमा शब्दलाई छेमा/छ्यामा, कक्षा शब्दलाई कक्छा र शिक्षा शब्दलाई सिक्छा जस्ता

त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र १०

४.११. समय पाठको एक अनुच्छेदको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता

कक्षा पाँचको नेपाली किताबको समय पाठको एक अनुच्छेदको उच्चारणको आधारमा विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता पहिचान गरिएको छ । जसमा विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेका वाक्यको शब्द सङ्ख्याका आधारमा तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ११

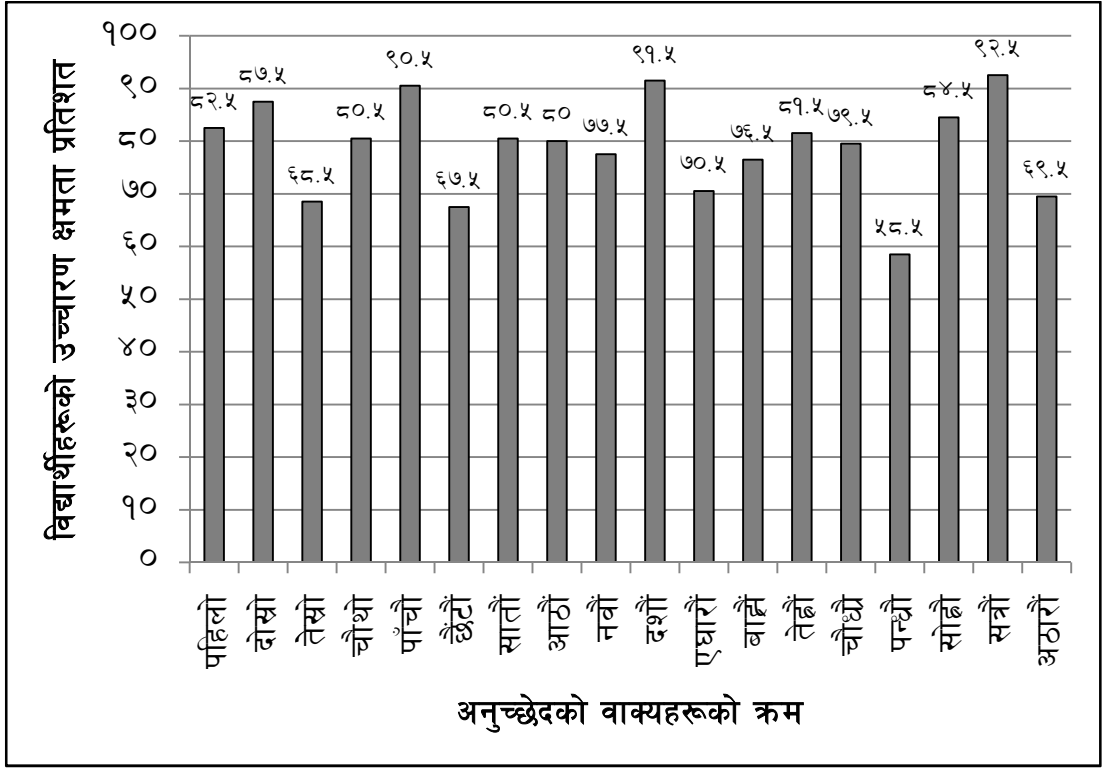
समय पाठको एक अनुच्छेदको आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	वाक्य	सही उच्चारण		गलत उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	समयलाई कसैले देख्न सक्दैन तैपनि सबैले यसको अनुभव गर्छन् ।	५९७	८२.५	१२३	१७.५
२.	समयको न आदि हुन्छ न अन्त ।	४१९	८७.५	६१	१२.५
३.	त्यसैले यसलाई अनादि र अनन्त भन्छन् ।	३२९	६८.५	१५१	३१.५
४.	समय अनादि कालदेखि चलिरहेछ र अनन्तसम्म चलिरहनेछ ।	५१३	८०.५	१२८	१९.५
५.	समय आफ्नै गतिमा चलिरहन्छ ।	२८९	९०.५	३१	९.५
६.	यसले कसैलाई पर्खदैन ।	१६२	६७.५	७८	३२.५
७.	यो कसैको लोभमा पर्दैन ।	२५९	८०.५	६१	१९.५
८.	यो कसैको डर, त्रास र धम्की मान्दैन ।	४४८	८०	११२	२०
९.	कसैले विनम्र अनुरोध गरे तापनि समयले एकछिन रोकिन जानेको हुँदैन ।	६२२	७७.५	१७८	२२.५
१०.	त्यसैले समयको महिमा ठुलो छ ।	३६५	९१.५	३५	८.५
११.	समय अनन्त हुन्छ ।	१७०	७०.५	७०	२९.५
१२.	यसका बारेमा जानकारी हासिल गरेर सकिँदैन ।	३६९	७६.५	१११	२३.५
१३.	समयलाई हामी सेकेड, मिनेट, दिन, हप्ता, महिना र वर्षमा गणना गर्छौं ।	७१७	८१.५	१६३	१८.५
१४.	समय नजानिँदो किसिमले हाम्रो हातबाट फुत्कन्छ ।	३८२	७९.५	९८	२०.५
१५.	हामीलाई पत्तो हुँदैन ।	१४३	५८.५	१०३	४१.५
१६.	हामी समय कै एउटा भाग हौं ।	३३९	८४.५	६१	१५.५
१७.	समय जीवनको सार हो ।	२९५	९२.५	२५	७.५
१८.	हामी जन्मँदा सानो हुन्छौं र बिस्तारै बुढेसकालमा पुग्छौं ।	४४६	६९.५	१९४	३०.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका ११ मा कक्षा ५ को समय पाठको एक अनुच्छेदको आधारमा समग्र लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमतालाई देखाइएको छ । उक्त तथ्याङ्कमा विद्यार्थीहरूको एक/एक शब्दको गल्ती छुट्याउन समस्या भएकाले समग्र वाक्यको शब्दको सही उच्चारण क्षमतालाई यस तथ्याङ्कमा प्रत्येक वाक्यको शब्द सङ्ख्याको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । उक्त तालिकाको आधारमा प्रस्तुत अनुच्छेदभित्रको पहिलो वाक्यको शब्दको उच्चारण ८२.५ प्रतिशत, दोस्रो वाक्यको शब्द ८७.५ प्रतिशत, तेस्रो वाक्यको शब्द ६८.५ प्रतिशत, चौथो वाक्यको शब्द ८०.५ प्रतिशत, पाँचौ वाक्यको शब्द ९०.५ प्रतिशत, छैटौ वाक्यको शब्द ६७.५ प्रतिशत, सातौ वाक्यको शब्द ८०.५ प्रतिशत, आठौ वाक्यको शब्द ८० प्रतिशत, नवौ वाक्यको शब्द ७७.५ प्रतिशत, दशौ वाक्यको शब्द ९१.५ प्रतिशत, एघारौ वाक्यको शब्द ७०.५ प्रतिशत, बाह्रौ वाक्यको शब्द ७६.५ प्रतिशत, तेह्रौ वाक्यको शब्द ८१.५ प्रतिशत, चौधौ वाक्यको शब्द ७९.५ प्रतिशत, पन्ध्रौ वाक्यको शब्द ५८.५ प्रतिशत, सोह्रौ वाक्यको शब्द ८४.५ प्रतिशत, सत्रौ वाक्यको शब्द ९२.५ प्रतिशत र अठारौ वाक्यको शब्द ६९.५ प्रतिशत शब्दलाई सही उच्चारण गरेको पाइयो । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी सत्रौ वाक्यको शब्द ९२.५ प्रतिशत सही उच्चारण गरेको पाइयो भने सबैभन्दा कम पन्ध्रौ वाक्यको शब्द ५८.५ प्रतिशत मात्र सही उच्चारण भएको पाइयो । उक्त तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा प्रस्तुत पाठको वाक्य वाचनका क्रममा विद्यार्थीहरूले रेफ लागेर बनेका शब्दहरू रेफ हटाई उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइयो । जस्तै : गर्छन् शब्दलाई गछन्, पर्खदैन शब्दलाई पखदैन, गछौ शब्दलाई गछौ जस्ता त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । त्यसै गरी अनुच्छेदमा भएको अनुनासिक शब्दलाई अनानुनासिक शब्दमा परिवर्तन गरी उच्चारण गरेको पाइयो भने कतिपय चन्द्रबिन्दुलाई न व्यञ्जन वर्णमा परिवर्तन गरी उच्चारण गरेको पनि पाइयो । जस्तै : हुँदैन शब्दलाई हुदैना/हुन्दैना, सकिँदैन शब्दलाई सकिदैना/सकिन्दैना, नजानिँदो शब्दलाई नजानिदो/नजानिन्दो, हुँदैन शब्दलाई हुदैना/हुन्दैना, सकिँदैन शब्दलाई सकिदैना/सकिन्दैना, हुन्छौ, पुग्यौ शब्दलाई हुन्छौ, पुग्यौ,जन्मँदा शब्दलाई जन्मदा/जन्मन्दा जस्ता त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइयो । उच्चारणका क्रममा विद्यार्थीहरूले अनुच्छेदको वाक्यमा रहेको अनादि शब्दलाई अनाधि लोभ शब्दलाई लोप अनन्त शब्दलाई अनत, धम्की शब्दलाई धमकी, मिनेट शब्दलाई मिलेट, गणना शब्दलाई गठना, फुत्कन्छ शब्दलाई फुस्कन्छ, सानो शब्दलाई स्यानो जस्ता त्रुटिपूर्ण उच्चारण पाइयो । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र ११

अध्याय पाँच

लैङ्गिक आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमता

लैङ्गिक आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नका लागि इलाम जिल्लाको ८ ओटा सामुदायिक विद्यालयका ८० जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूमध्ये ४० जना छात्रा र ४० जना छात्रहरूलाई अकार/आकार सम्बन्धी, प्राणत्व सम्बन्धी, घोषत्व सम्बन्धी, अनुनासिक सम्बन्धी, रेफ सम्बन्धी, य र ए वर्ण सम्बन्धी, ब र व सम्बन्धी, ट, ठ, ड, ढ, ण सम्बन्धी, संयुक्त वर्ण सम्बन्धी र छ, छे, क्ष वर्णबाट निर्मित विभिन्न शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाइयो । परीक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार तालिकाबद्ध रूपमा तुलनात्मक विश्लेषण गरी स्तम्भचित्रमा पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१. अकार/आकारको आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

तलको तालिकामा छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका १२

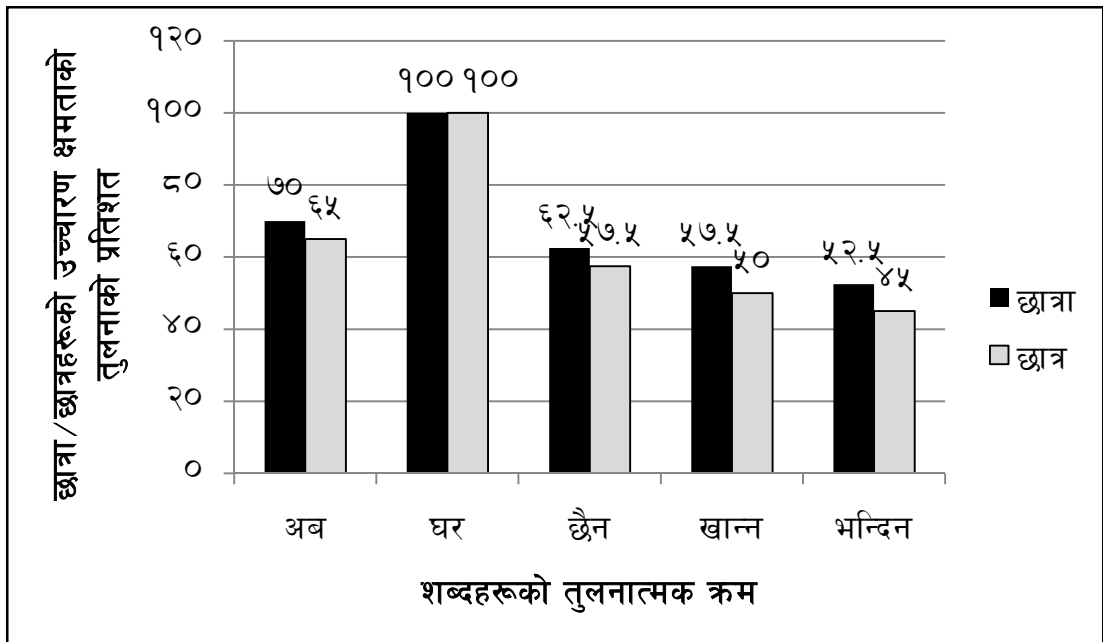
अकार/आकारको आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	छात्राले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	अब	२८	७०	२६	६५
२.	घर	४०	१००	४०	१००
३.	छैन	२५	६२.५	२३	५७.५
४.	खान्न	२३	५७.५	२०	५०
५.	भन्दिन	२१	५२.५	१८	४५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका १२ मा अकार/आकार सम्बन्धी लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत अब शब्दको उच्चारणमा ७० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । घर शब्दलाई भने छात्रा/छात्रहरूले शतप्रतिशत सही उच्चारण गरेका छन् । छैन शब्दको उच्चारणमा ६२.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ५७.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । खान्न शब्दको उच्चारणमा ५७.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ५० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । भन्दिन शब्दको उच्चारणमा ५२.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ४५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र १२

५.२. अनुनासिकका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

अनुनासिकका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका १३

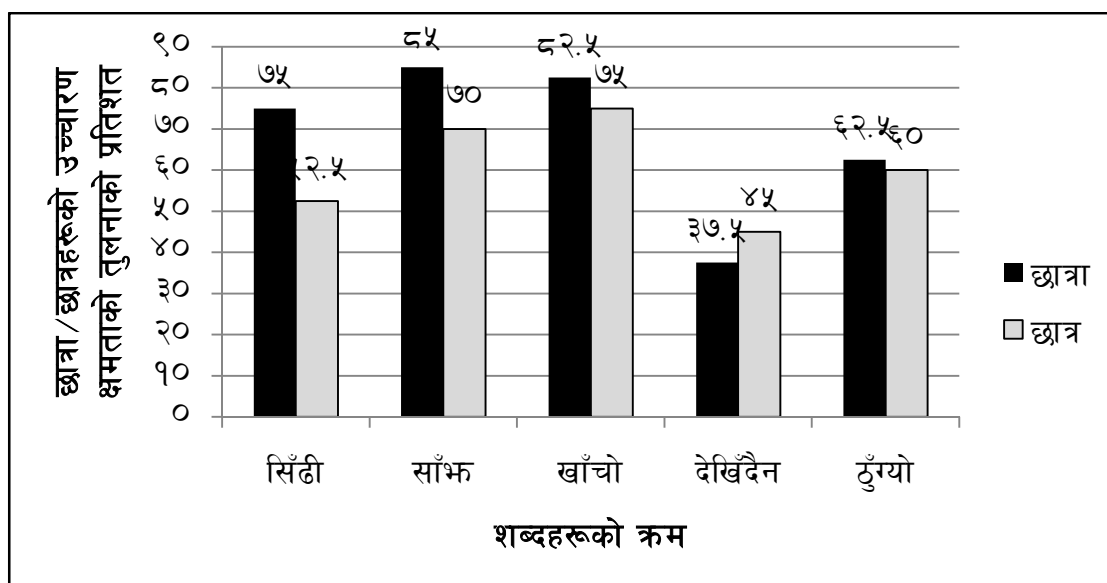
अनुनासिकका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	छात्राले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	सिँढी	३०	७५	२१	५२.५
२.	साँभ	३४	८५	२८	७०
३.	खाँचो	३३	८२.५	३०	७५
४.	देखिँदैन	१५	३७.५	१८	४५
५.	ठुँग्यो	२५	६२.५	२४	६०

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका १३ मा अनुनासिकता सम्बन्धी लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत सिँढी शब्दको उच्चारणमा ७५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ५२.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । त्यसैगरी साँभ शब्दलाई ८५ प्रतिशत छात्राहरूले र ७० प्रतिशत मात्र छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । खाँचो शब्दको उच्चारणमा ८२.५ प्रतिशत छात्राहरूले, ७५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेको देखिन्छ । देखिँदैन शब्दको उच्चारणमा ३७.५ प्रतिशत छात्राहरू र ४५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । ठुँग्यो शब्दको उच्चारणमा ६२.५ प्रतिशत छात्राहरू, ६० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा सिँढी, साँभ र ठुँग्यो शब्दको उच्चारणमा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता बढी रहेको देखिन्छ भने देखिँदैन शब्दको उच्चारणमा छात्राहरूको भन्दा छात्रहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । उक्त तथ्याङ्कलाई तुलनात्मक रूपमा हेर्दा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र १३

५.३. प्राणत्वका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

प्राणत्वका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका १४

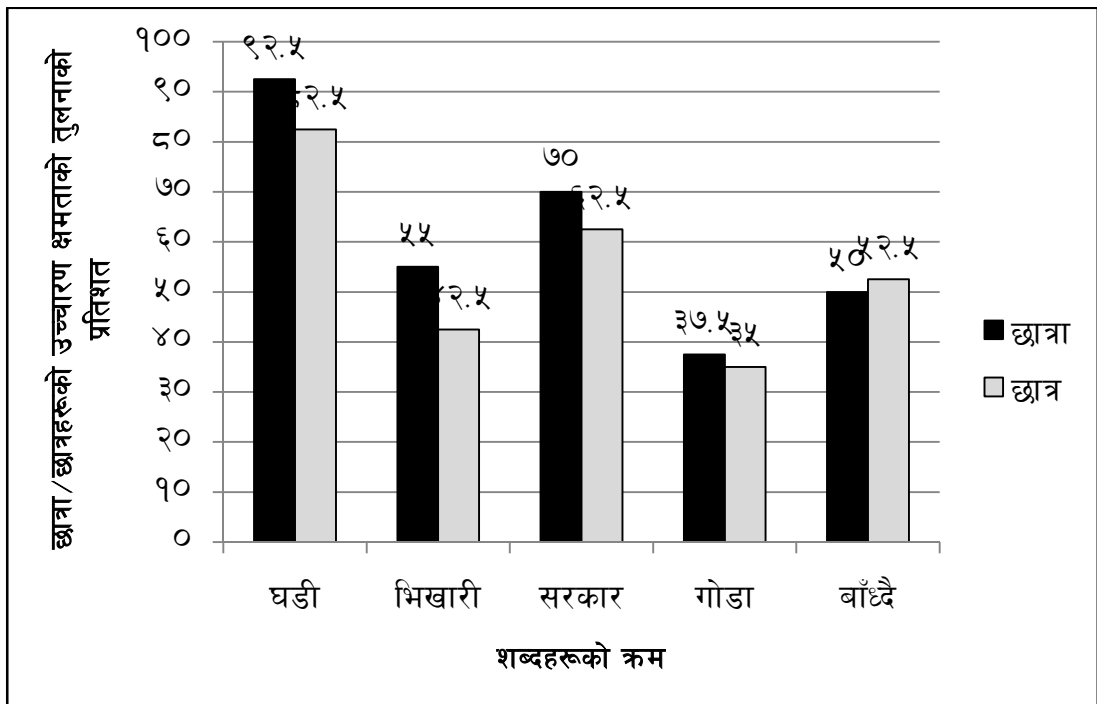
प्राणत्वका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	छात्राले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	घडी	३७	९२.५	१३	८२.५
२.	भिखारी	२२	५५	१७	४२.५
३.	सरकार	२८	७०	२५	६२.५
४.	गोडा	१५	३७.५	१४	३५
५.	बाँध्दै	५०	५०	२१	५२.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका १४ मा प्राणत्वका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत घडी शब्दको उच्चारणमा ९२.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ८२.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । भिखारी शब्दलाई ५५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ४२.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सरकार शब्दको उच्चारणमा ७० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६२.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । गोडा शब्दको उच्चारणमा ३७.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ३५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । बाँध्दै शब्दको उच्चारणमा ५० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ५२.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा घडी, भिखारी, सरकार र गोडा शब्दको उच्चारणमा छात्राहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता बढी रहेको देखिन्छ भने बाँध्दै शब्दको उच्चारणमा भने छात्राहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । उक्त तथ्याङ्कलाई तुलनात्मक रूपमा हेर्दा छात्राहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र १४

५.४. घोषत्वका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

घोषत्वका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका १५

घोषत्वका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

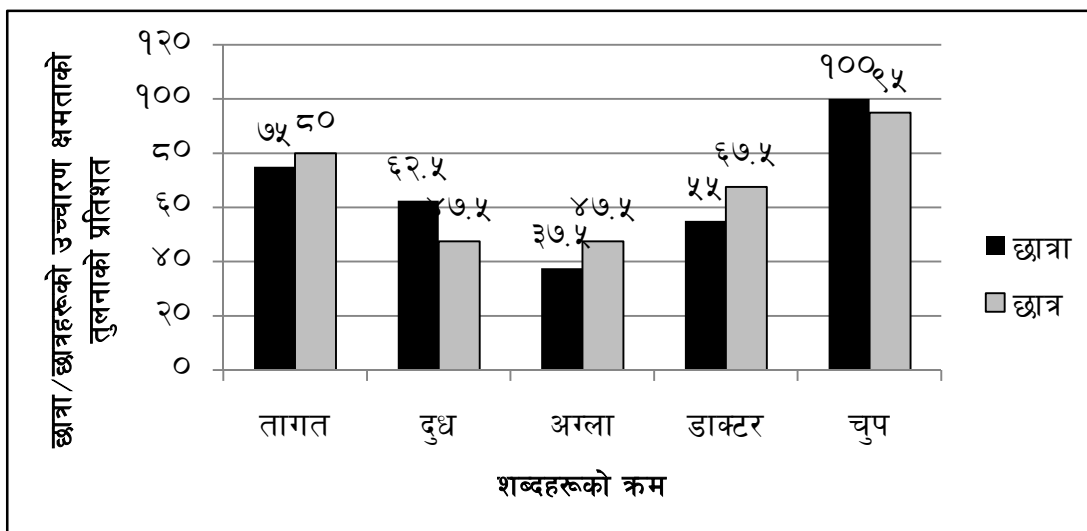
क्र.सं.	शब्द	छात्रले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	तागत	३०	७५	३२	८०
२.	दुध	२५	६२.५	१९	४७.५
३.	अग्ला	१५	३७.५	१९	४७.५
४.	डाक्टर	२२	५५	२७	६७.५
५.	चुप	४०	१००	३८	९५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका १५ मा घोषत्वका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत तागत शब्दको उच्चारणमा ७५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ८० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । दुध शब्दलाई ६२.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ४७.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । अग्ला शब्दको उच्चारणमा ३७.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ४७.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । डाक्टर शब्दको उच्चारणमा ५५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६७.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । चुप शब्दको उच्चारणमा शतप्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ९५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा तागत, अग्ला र डाक्टर शब्दको उच्चारणमा छात्राहरूको भन्दा छात्रहरूको उच्चारण क्षमता बढी देखिन्छ भने दुध र चुप शब्दमा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । माथिको तालिकाको आधारमा घोषत्व सम्बन्धी

उच्चारण क्षमता छात्राहरूको भन्दा छात्रहरूको राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र १५

५.५. रेफका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

रेफका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका १६

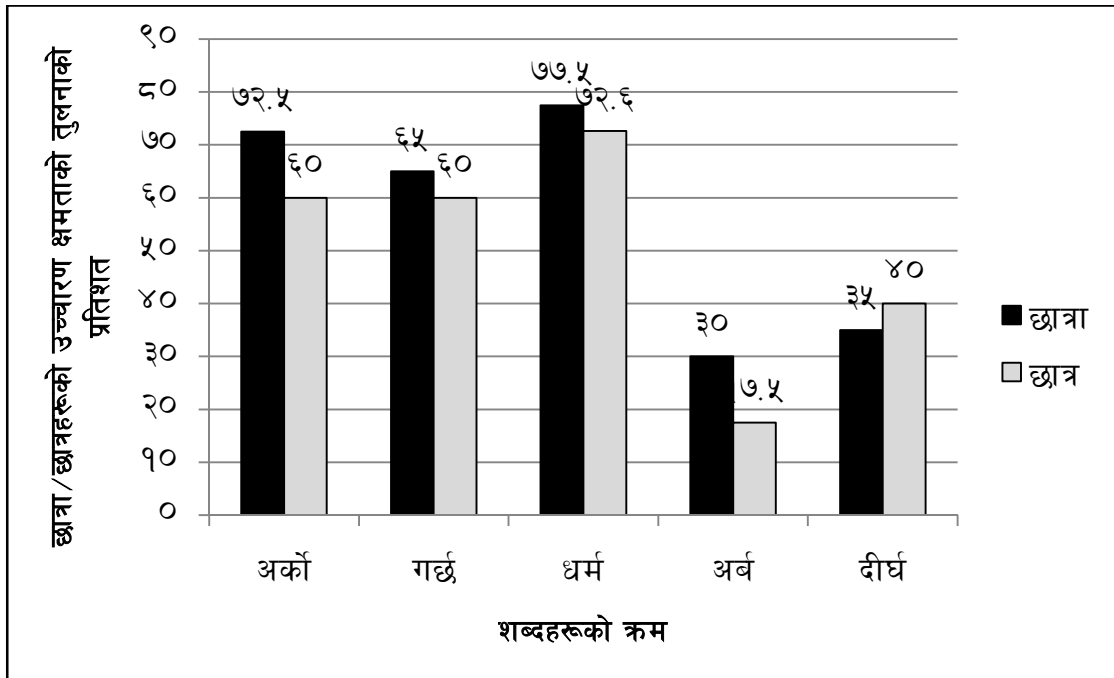
रेफका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	छात्राले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	अर्को	२९	७२.५	२४	६०
२.	गर्छ	२६	६५	२४	६०
३.	धर्म	३१	७७.५	२९	७२.५
४.	अर्व	१२	३०	७	१७.५
५.	दीर्घ	१४	३५	१६	४०

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका १६ मा रेफका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत अर्को शब्दको उच्चारणमा ७२.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । गर्छ शब्दलाई ६५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । धर्म शब्दको उच्चारणमा ७७.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ७२.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । अर्ब शब्दको उच्चारणमा ३० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने १७.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् र दीर्घ शब्दको उच्चारणमा ३५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ४० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा अर्को, गर्छ, धर्म र अर्ब शब्दको उच्चारणमा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ भने दीर्घ शब्दको उच्चारणमा चाँहि छात्राहरूको भन्दा छात्रहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । माथिको तथ्याङ्कको आधारमा तुलनात्मक रूपमा भन्नु पर्दा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र १६

५.६. य र ए वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

य र ए वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका १७

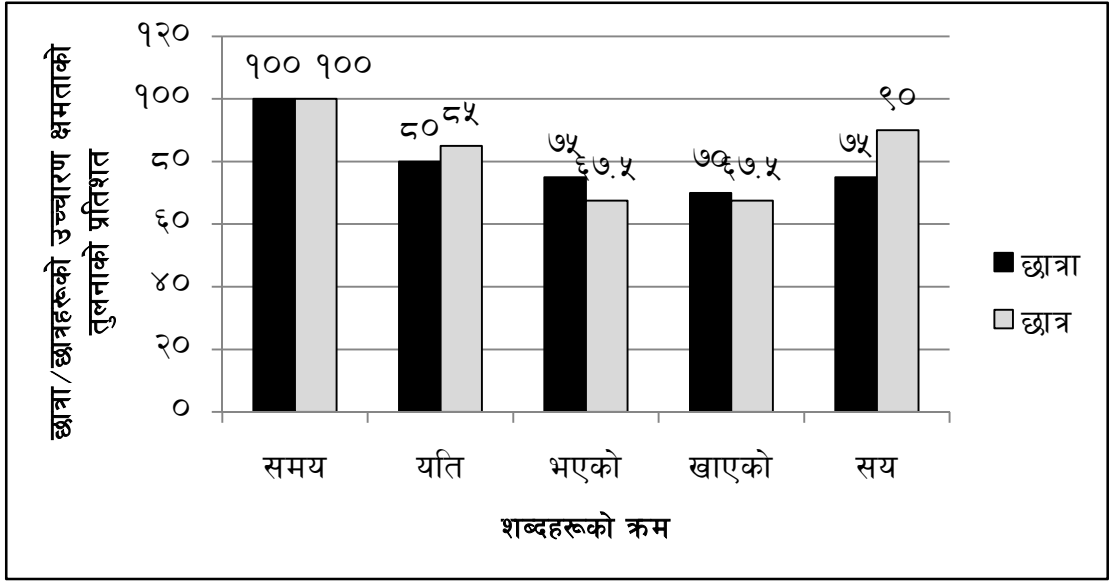
य र ए वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	छात्राले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	समय	४०	१००	४०	१००
२.	यति	३२	८०	३४	८५
३.	भएको	३०	७५	२७	६७.५
४.	खाएको	२८	७०	२७	६७.५
५.	सय	३०	७५	३६	९०

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका १७ मा य र ए वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत समय शब्दको उच्चारणमा शतप्रतिशत छात्रा/छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । यति शब्दलाई ८० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ८५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । भएको शब्दको उच्चारणमा ७५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६७.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । खाएको शब्दको उच्चारणमा ७० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६७.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् र सय शब्दको उच्चारणमा ७५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ९० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा य र ए वर्णको उच्चारणमा छात्राहरूको भन्दा छात्रहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र १७

५.७. ब र व वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

ब र व वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका १८

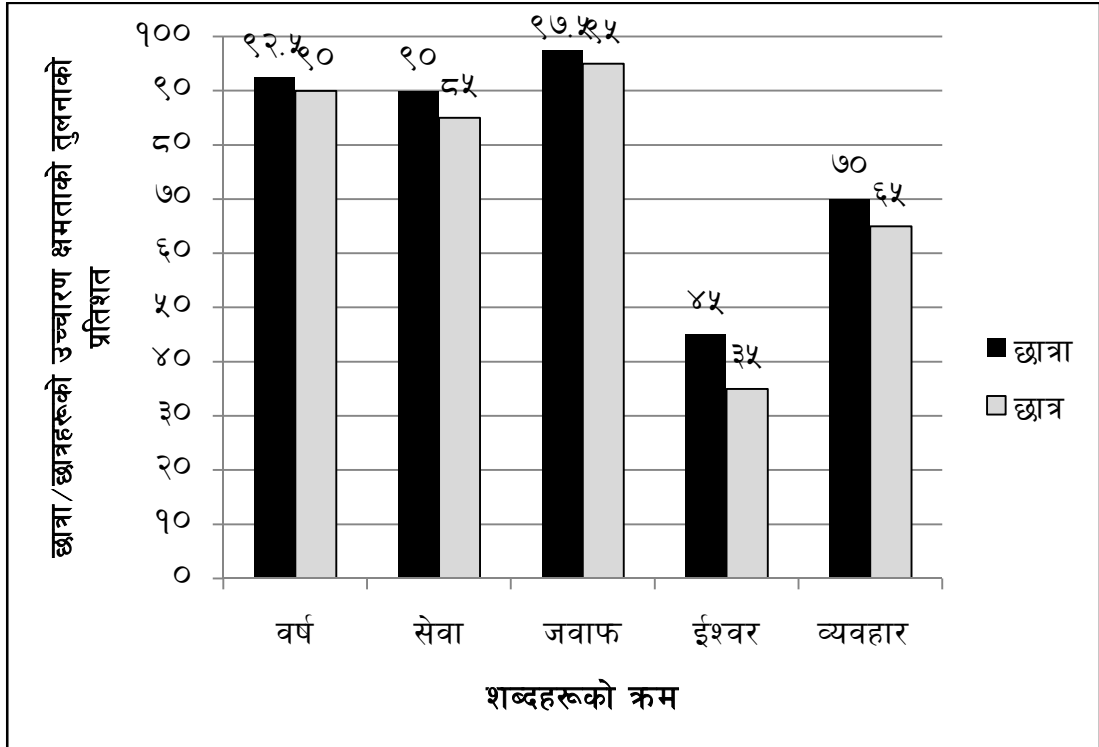
ब र व वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	छात्राले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	वर्ष	३७	९२.५	३६	९०
२.	सेवा	३६	९०	३४	८५
३.	जवाफ	३९	९७.५	३८	९५
४.	ईश्वर	१८	४५	१४	३५
५.	व्यवहार	२८	७०	२६	६५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका १८ मा ब र व वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत वर्ष शब्दको उच्चारणमा ९२.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् ९० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सेवा शब्दलाई ९० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ८५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । जवाफ शब्दको उच्चारणमा ९७.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ९५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । ईश्वर शब्दको उच्चारणमा ४५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ३५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् र व्यवहार शब्दको उच्चारणमा ७० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा ब र व वर्णको उच्चारणमा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र १८

५.८. ट, ठ, ड, ढ, ङ वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

ट, ठ, ड, ढ, ङ वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका १९

ट, ठ, ड, ढ, ङ वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

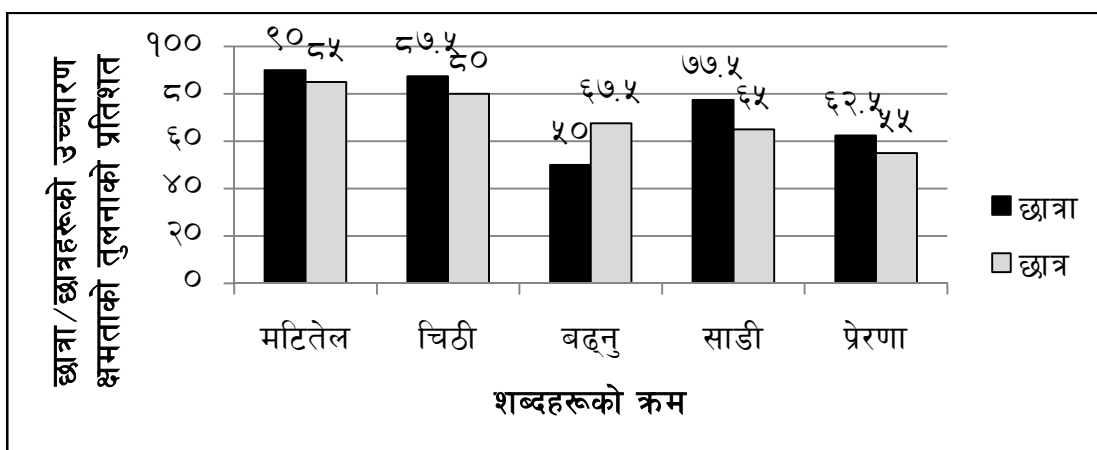
क्र.सं.	शब्द	छात्रले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	मटितेल	३६	९०	३४	८५
२.	चिठी	३५	८७.५	३२	८०
३.	बढ्नु	२०	५०	२७	६७.५
४.	साडी	३१	७७.५	२६	६५
५.	प्रेरणा	२५	६२.५	२२	५५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका १९ मा ट, ठ, ड, ढ, ङ वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत मटितेल शब्दको उच्चारणमा ९० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् ८५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । चिठी शब्दलाई ८७.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ८० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । बढ्नु शब्दको उच्चारणमा ५० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६७.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । साडी शब्दको उच्चारणमा ७७.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् र प्रेरणा शब्दको उच्चारणमा ६२.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ५५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । सापेक्षिक रूपमा हेर्दा मटितेल, चिठी, साडी र प्रेरणा शब्दको उच्चारणमा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ भने बढ्नु शब्दको उच्चारणमा छात्राहरूको भन्दा छात्रहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो

देखिन्छ । माथिको तथ्याङ्कको आधारमा तुलनात्मक रूपमा हेर्दा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र १९

५.९. संयुक्त वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

संयुक्त वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका २०

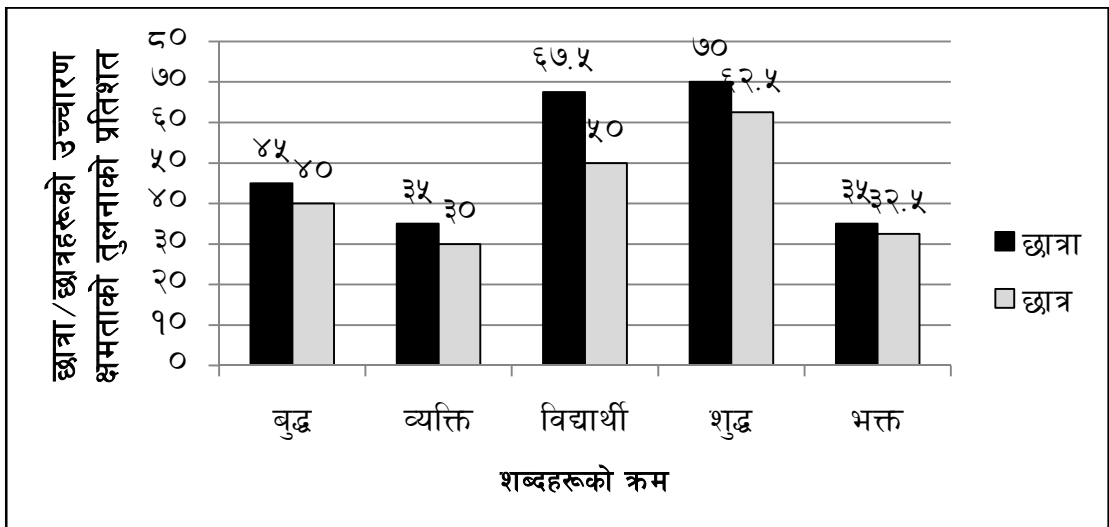
संयुक्त वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	छात्रले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	बुद्ध	१८	४५	१६	४०
२.	व्यक्ति	१४	३५	१२	३०
३.	विद्यार्थी	२७	६७.५	२०	५०
४.	शुद्ध	२८	७०	२५	६२.५
५.	भक्त	१४	३५	१३	३२.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका २० मा संयुक्त वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत बुद्ध शब्दको उच्चारणमा ४५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् ४० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । व्यक्ति शब्दलाई ३५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ३० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । विद्यार्थी शब्दको उच्चारणमा ६७.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ५० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । शुद्ध शब्दको उच्चारणमा ७० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६२.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् र भक्त शब्दको उच्चारणमा ३५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ३२.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । तुलनात्मक रूपमा हेर्दा संयुक्त वर्ण लागेर बनेका शब्दको उच्चारणमा छात्राहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र २०

५.१०.छ, छे, क्ष वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण क्षमता

छ, छे, क्ष वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका २१

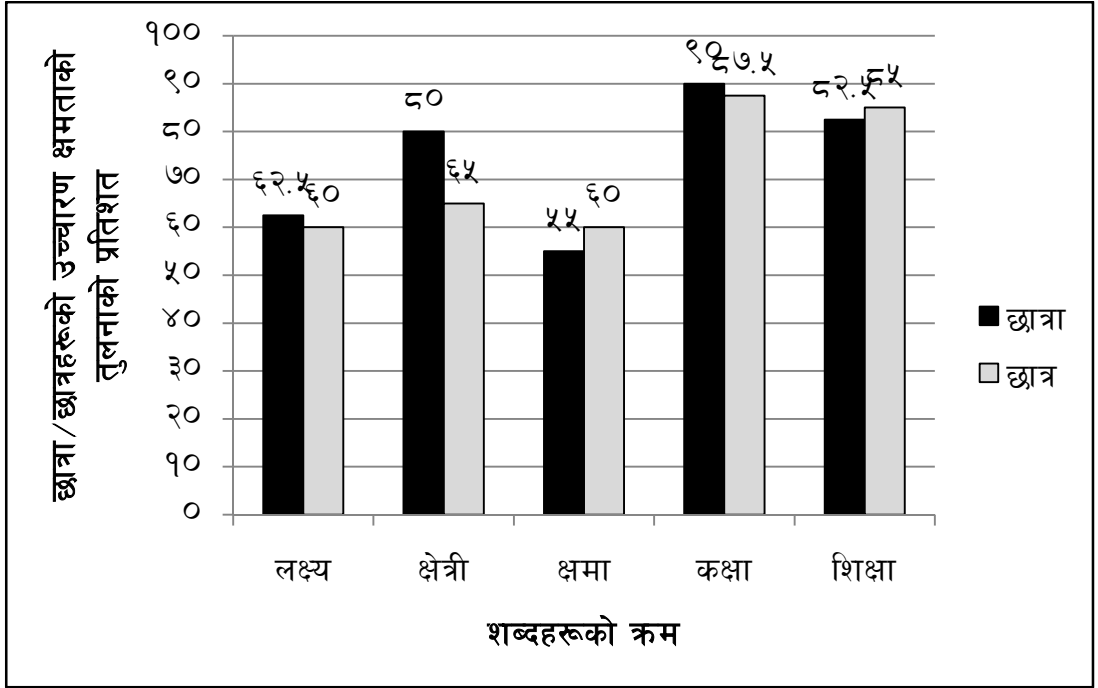
छ, छे, क्ष वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	शब्द	छात्राले गरेको सही उच्चारण		छात्रले गरेको सही उच्चारण	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	लक्ष्य	२५	६२.५	२४	६०
२.	क्षेत्री	३२	८०	२६	६५
३.	क्षमा	२२	५५	२४	६०
४.	कक्षा	३६	९०	३५	८७.५
५.	शिक्षा	३३	८२.५	३४	८५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका २१ मा छ, छे, क्ष वर्णका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । जस अन्तर्गत लक्ष्य शब्दको उच्चारणमा ६२.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । क्षेत्री शब्दलाई ८० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । क्षमा शब्दको उच्चारणमा ५५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ६० प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । कक्षा शब्दको उच्चारणमा ९० प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ८७.५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् र शिक्षा शब्दको उच्चारणमा ८२.५ प्रतिशत छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका छन् भने ८५ प्रतिशत छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका छन् । तुलनात्मक रूपमा हेर्दा छ, छे, क्ष वर्ण लागेर बनेका शब्दको उच्चारणमा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र २१

५.११. समय पाठको एक अनुच्छेदका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण

क्षमता

समय पाठको एक अनुच्छेदका आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्राका नेपाली उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा तल प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ :

तालिका २२

समय पाठको एक अनुच्छेदका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रको नेपाली उच्चारण स्थिति

क्र.सं.	वाक्य	छात्राहरूले सही उच्चारण गरेका शब्द		छात्रहरूले सही उच्चारण गरेका शब्द	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	समयलाई कसैले देख्न सक्दैन तैपनि सबैले यसको अनुभव गर्छन् ।	३१६	८७.५	२८१	७८.५

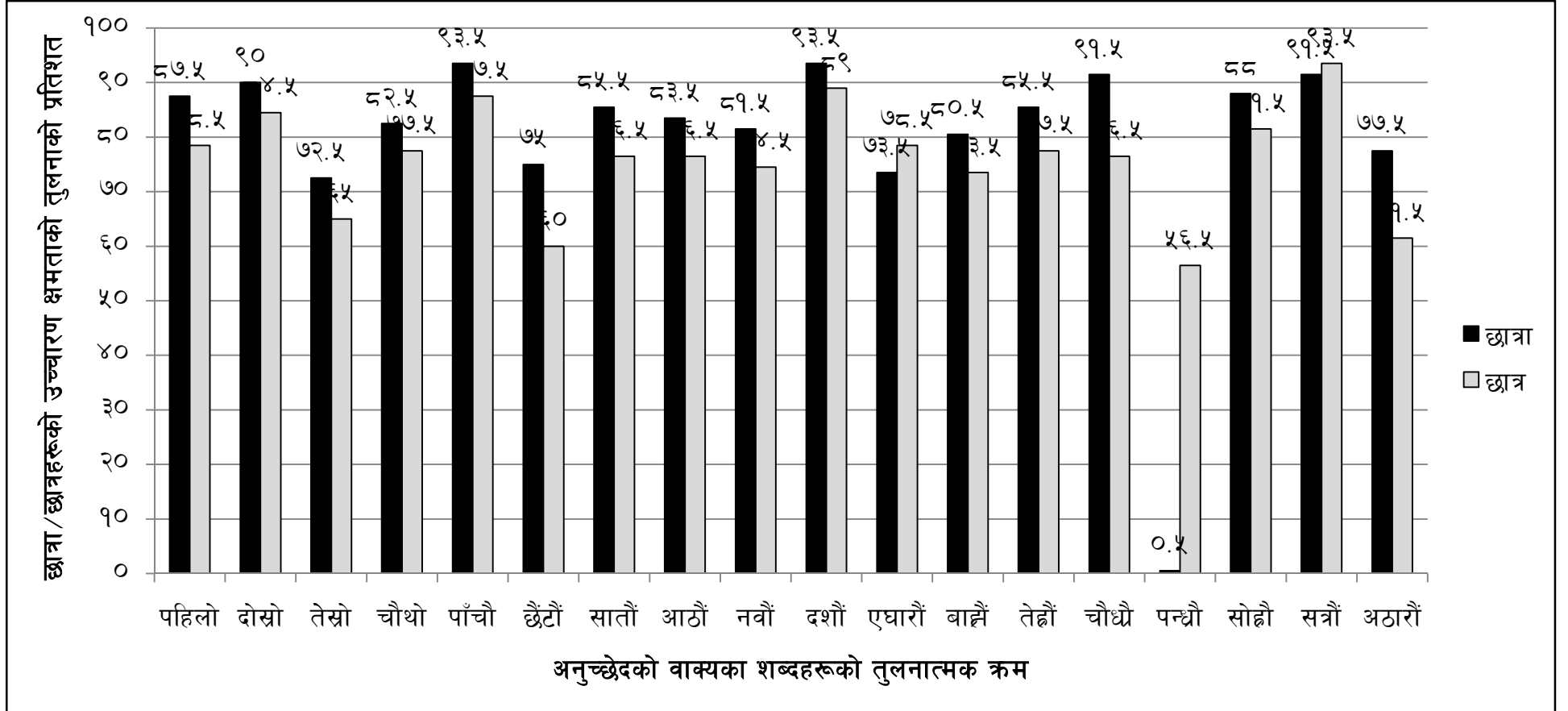
२.	समयको न आदि हुन्छ न अन्त ।	२१६	९०	२०३	८४.५
३.	त्यसैले यसलाई अनादि र अनन्त भन्छन् ।	१७३	७२.५	१५६	६५
४.	समय अनादि कालदेखि चलिरहेछ र अनन्तसम्म चलिरहनेछ ।	२६५	८२.५	२४८	७७.५
५.	समय आफ्नै गतिमा चलिरहन्छ ।	१४९	९३.५	१४०	८७.५
६.	यसले कसैलाई पर्खदैन ।	९०	७५	७२	६०
७.	यो कसैको लोभमा पर्दैन ।	१३७	८५.५	१२२	७६.५
८.	यो कसैको डर, त्रास र धम्की मान्दैन ।	२३३	८३.५	२१५	७६.५
९.	कसैले विनम्र अनुरोध गरे तापनि समयले एकछिन रोकिन जानेको हुँदैन ।	३२५	८१.५	२९७	७४.५
१०.	त्यसैले समयको महिमा ठुलो छ ।	१८७	९३.५	१७८	८९
११.	समय अनन्त हुन्छ ।	८८	७३.५	८२	७८.५
१२.	यसका बारेमा जानकारी हासिल गरेर सकिँदैन ।	१९३	८०.५	१७६	७३.५
१३.	समयलाई हामी सेकेड, मिनेट, दिन, हप्ता, महिना र वर्षमा गणना गर्छौं ।	३७५	८५.५	३४२	७७.५
१४.	समय नजानिँदो किसिमले हाम्रो हातबाट फुत्कन्छ ।	२२०	९१.५	१६२	६७.५
१५.	हामीलाई पत्तो हुँदैन ।	७३	५९.५	७०	५६.५
१६.	हामी समय कै एउटा भाग हौं ।	१७६	८८	१६३	८१.५
१७.	समय जीवनको सार हो ।	१४६	९१.५	१४९	९३.५
१८.	हामी जन्मँदा सानो हुन्छौं र बिस्तारै बुढेसकालमा पुग्छौं ।	२४९	७७.५	१९७	६१.५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०७५

माथिको तालिका २२ मा कक्षा ५ को समय पाठको एक अनुच्छेदको आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा/छात्रहरूको उच्चारण क्षमतालाई तुलना गरिएको छ । यहाँ तथ्याङ्कलाई प्रत्येक छात्रा/छात्रहरूले सही उच्चारण गरेको प्रत्येक वाक्यको शब्द सङ्ख्याको आधारमा

छात्राहरूले ९१.५ प्रतिशत सही उच्चारण गरेका छन् भने छात्रहरूले ९३.५ प्रतिशत शब्द सही उच्चारण गरेका छन् र अठारौँ वाक्यको शब्दको उच्चारणमा छात्राहरूले ७७.५ प्रतिशत सही उच्चारण गरेका छन् भने छात्रहरूले ६१.५ प्रतिशत शब्द सही उच्चारण गरेका छन् । तुलनात्मक रूपमा तथ्याङ्कलाई हेर्दा माथिको अनुच्छेदको वाक्यको शब्दहरूको उच्चारणमा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ । प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई निम्नानुसार स्तम्भचित्रमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

स्तम्भ चित्र २२

अध्याय छ

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन

जुन सुकै भाषा सिकारूले दोस्रो भाषा सिकाइ अथवा लक्ष्य भाषा सिकाइका क्रममा विभिन्न त्रुटिहरू देखा पर्छन् र ती त्रुटिहरू विभिन्न कारणले हुने गर्दछन् । अकार/आकार, अनुनासिक, प्राणत्व, घोषत्व, रेफ, य, ए, ब, व, ट, ठ, ड, ढ, ण, संयुक्त वर्ण, छ, छे, क्ष बाट निर्मित शब्द उच्चारण गर्न लगाइएको आधारमा विद्यार्थीहरूको त्रुटिहरूलाई पहिचान गरिएको छ । यी बाहेक कक्षा ५ को मेरो नेपाली किताबको समय पाठको एक अनुच्छेदमा भएका वाक्यहरूको शब्दको उच्चारणलाई पनि समावेश गरिएको छ । माथि उल्लेख गरिएका क्षेत्र बाहेक अन्य क्षेत्रका पनि त्रुटि गर्दैन् भन्न चाँहि सकिँदैन, तैपनि यहाँ प्रमुख क्षेत्रहरूलाई उल्लेख गरिएको छ । यहाँ यिनै त्रुटिका कारणहरूको बारेमा र निराकरणका उपायहरूका बारेमा पनि चर्चा गरिएको छ ।

६.१. लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूका उच्चारणगत त्रुटिका कारणहरू

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले अकार लागेर बनेका शब्दको उच्चारणमा आकार लगाई उच्चारण गरेको पाइयो । जस्तै : अब - आबो, खान्न - खान्ना आदि । यसको मूल कारण लिम्बू भाषाको मौखिक रूपको प्रत्यक्ष प्रभाव हो ।

त्यसै गरी लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले अनुनासिक शब्दको उच्चारणमा पनि प्रशस्तै त्रुटि गरेको पाइयो । चन्द्रविन्दु शब्दको उच्चारणमा विशेष गरी ड को प्रयोग गरेको पाइयो भने कुनै शब्दमा न को प्रयोग गरेको पनि पाइयो । यसको प्रमुख कारण भनेको लिम्बू भाषामा अनुनासिकले अर्थमा व्यतिरेक ल्याउँदैन र त्यो लिपिमा पनि छैन । त्यसैले लिम्बूभाषाको वार्णिक व्यवस्थामा पनि अनुनासिकलाई स्थान नदिइएको र अर्थ भेदकका रूपमा पनि नलिइएको हुनाले यसको सट्टा ड, न वर्णको प्रयोग हुने हुँदा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले अनुनासिक शब्दको उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइयो ।

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले प्राणत्व, घोषत्वको उच्चारणमा पनि त्रुटि गरेको पाइयो । प्राणत्वबाट बनेका शब्दहरूको उच्चारण गर्दा अल्पप्राण शब्दलाई महाप्राण त महाप्राण शब्दलाई अल्पप्राणमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गरेको पाइयो । त्यसै गरी घोषत्वका

आधारमा उच्चारण गर्दा सघोषबाट बनेका शब्दलाई अघोष र अघोषबाट बनेका शब्दलाई सघोषमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गरेको पाइयो । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले यस्तो गल्ती गर्नुको खास कारण चाहिँ प्राणत्व र घोषत्व वर्णको उच्चारणले अर्थमा व्यतिरेक नल्याउनु हो ।

त्यसै गरी रेफ लागेर बनेका शब्दहरूको उच्चारणमा पनि लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो । जस्तै : दीर्घ - दीघ/दीरघ, धर्म - धरम आदि । रेफ लागेर बनेका शब्दको उच्चारणमा त्रुटि गर्नुको कारण लिम्बूभाषाको लिपिमा रेफको अस्तित्व नभएकाले लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले यस्तो त्रुटि गरेको हुन सक्छ ।

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले य र ए वर्ण र ब र व वर्णबाट बनेका शब्दहरूको उच्चारणमा पनि त्रुटि गरेको पाइयो । लिम्बूभाषाको वर्णमालामा यी वर्णहरूको आफ्ना-आफ्नै अस्तित्व भए पनि य र ए वर्णको प्रयोग र ब र व वर्णको प्रयोगले अर्थमा खासै व्यतिरेक नल्याउने कारणले गर्दा यस्तो भएको हो । विद्यार्थीहरूको व्यक्तिगत असचेतना र लापरवाहीका कारणले गर्दा पनि यस्तो हुन सक्छ ।

लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले ट, ठ, ड, ढ, ण वर्णबाट निर्मित शब्दहरूको उच्चारणमा पनि त्रुटि गरेको पाइयो । ट, ठ, ड, ढ, ण वर्णहरूको सट्टामा क्रमशः त, थ, र, द, न वर्णमा रूपान्तरण गरी उच्चारण गरेको पाइयो । यस्तो हुनुको प्रमुख कारण नै लिम्बूभाषाको वर्णमालामा ट, ठ, ड, ढ, ण वर्णको अस्तित्व नहुनु हो ।

त्यसै गरी लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले संयुक्त वर्णबाट निर्मित शब्दको उच्चारणमा पनि त्रुटि गरेको पाइयो । यसका साथै कक्षा ५ को मेरो नेपाली किताबको समय पाठको एक अनुच्छेद वाचनका क्रममा पनि लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्तै त्रुटि गरेको पाइयो । यस्तो हुनुमा स्वयम् विद्यार्थीका व्यक्तिगत कारण लापरवाही, मातृभाषाको प्रभाव, अपूर्ण सिकाई र अपरिपक्कता, शिक्षकद्वारा उपयुक्त निर्देशन र अभ्यासको कमी, विषयगत शिक्षकको अभाव, नेपाली भाषाप्रतिको नकारात्मक दृष्टिकोण, शिक्षण विधिमा विविधताको अभाव, कथ्य मौखिक भाषाको प्रभाव र प्रभावकारी शिक्षणको अभावका कारणले गर्दा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा त्रुटि गर्छन् ।

६.२. उच्चारणगत त्रुटि निराकरणका उपायहरू

दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई स्तरीय र शुद्ध प्रयोग गर्ने क्रममा प्रशस्त मात्रामा त्रुटि गर्ने भएकाले यी त्रुटिहरूलाई समयमा नै समाधान गरी शुद्ध र स्तरीय नेपाली भाषा सिकाउनु आजको आवश्यकता हो । जसका लागि उच्चारण पक्षमा विशेष सचेतता अपनाउनु पर्ने हुन्छ । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई उच्चारण, सस्वर पठन लगायत अन्य क्षेत्रहरूमा गर्ने त्रुटिलाई कम गर्न र तुलनात्मक रूपमा नेपाली भाषी सरह स्तरीय उच्चारण गर्ने बनाउनका लागि विभिन्न उपायहरू अवलम्बन गर्नु पर्दछ, ती उपायहरू बुदाँगत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएका छन् :

- १) लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूका लागि उच्चारणका दृष्टिले समस्यापूर्ण वर्ण, शब्द र अन्य क्षेत्र पहिल्याइ तिनको सूची बनाएर त्रुटि क्षेत्र अनुसारको समूह विभाजन गरी अभ्यास गराउनु पर्छ ।
- २) भाषामा सतर्कता अपनाई सिकारूलाई भाषाको बढी भन्दा बढी प्रयोग गर्ने वातावरण शिक्षकले विद्यालयमा बनाउनु पर्छ ।
- ३) विद्यार्थीलाई सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता भाषिक सिपमा दक्ष बनाउन, शिक्षकलाई समय-समयमा गोष्ठी , भाषिक कार्यक्रमको आयोजना गरी तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।
- ४) विद्यालयमा अङ्ग्रेजी विषय बाहेक अन्य विषय शिक्षणमा शुद्ध नेपाली भाषाको प्रयोग गर्न लगाउँदा पनि भाषिक त्रुटिमा कमी ल्याउन सकिन्छ ।
- ५) भाषाका शिक्षणमा एकल वा सामूहिक उच्चारणको अभ्यास गराउन सकिन्छ ।
- ६) भाषालाई केन्द्रमा राखी विभिन्न अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन गरेर लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई सहभागिता गराई भाषा सिकाइमा हुने त्रुटि न्युनीकरण गर्न सकिन्छ ।
- ७) लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई दोस्रो भाषाको औचित्य र त्यसबाट भविष्यमा हुने सम्भावनाहरूका बारेमा स्पष्ट बताइ सिकाउँदा सिकाइ प्रभावकारी बन्छ ।

। सिकाइ शिक्षणको प्रारम्भबाट नै विद्यार्थीहरूलाई भाषाका चार वटै सिपहरूको विकासका लागि प्रशस्त अभ्यास गराउनु पर्छ ।

उच्चारण भाषाको कथ्य रूपको अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित पक्ष हो । भाषाको कथ्य रूपलाई लेख्य रूपमा मान्यता नदिइने हुनाले उच्चारण गर्दा विभिन्न त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । भाषाको कथ्य अभिव्यक्तिको बृहत् अभ्यासका लागि आधार र पृष्ठभूमि तयार गर्न उच्चारण शिक्षणको आवश्यकता पर्दछ । भाषा जस्तो बोलिन्छ, त्यस्तो नलेखिने र जस्तो लेखिन्छ,, त्यस्तो नबोलिने भएकोले पनि भाषामा विभिन्न त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । त्यसै गरी मातृभाषाको भाषिक संरचना र दोस्रो भाषाको संरचना पनि अलग-अलग हुने भएकोले गर्दा पनि भाषा सिकाइमा विभिन्न त्रुटिहरू देखा पर्दछन् । उच्चारण शिक्षणका विभिन्न तरिकाहरूले सचेत र सकारात्मक रूपले प्रयोग गरेर उच्चारण सम्बन्धी कमजोरीहरूलाई निराकरण गर्न सकिन्छ ।

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१. सारांश

प्रस्तुत अध्ययन 'लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमता' शीर्षकमा केन्द्रित रही इलाम जिल्लाका ८ ओटा सामुदायिक विद्यालयका ८० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुना मानेर उनीहरूको उच्चारण क्षमतालाई व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ। उच्चारणका क्रममा विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिका कारण र निराकरणका उपायहरू समेत सुभाइएको छ।

प्रस्तुत अध्ययन दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली बोल्ने विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमताका बारेमा अध्ययन गर्नु रहेको छ। जस अन्तर्गत पनि यस अभ्ययन लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता पत्ता लगाउनुमा केन्द्रित रहेको छ। अध्ययनका क्रममा अध्याय एकदेखि सातसम्म विभिन्न शीर्षक उपशीर्षक राखेर अध्ययन गरिएको छ। मुख्यतः लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको अध्ययन गर्नु, लैङ्गिक आधारमा उक्त विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु र लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन गर्नु जस्ता उद्देश्यमा केन्द्रित रहेको छ।

प्रस्तुत अध्ययनको उद्देश्य इलाम जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत ८० जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता पत्ता लगाउनु हो। लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा नेपाली भाषा सिकाइ प्रक्रियामा विभिन्न भाषिक समस्याहरू देखा पर्न सक्छन्। त्यसैले यस्ता समस्याहरूलाई समाधान गरी नेपाली भाषाको शुद्ध र स्तरीय प्रयोगमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ। यस अध्ययनमा कक्षा पाँचको पाठ्यपुस्तकमा भएका विभिन्न शब्दहरू र अनुच्छेदलाई नमुना मानी उच्चारण क्षमता पत्ता लगाइएको छ।

अतः प्रस्तुत शोधपत्रमा अध्याय एकदेखि अध्याय सातसम्म विभिन्न शीर्षक, उपशीर्षकहरू समावेश गरिएको छ। अध्याय एकमा शोधको परिचय अन्तर्गत अध्ययनको

पृष्ठभूमि, समस्या कथन, अध्ययनको उद्देश्य, अध्ययनको औचित्य, अध्ययनको सीमा र अध्ययनको रूपरेखा जस्ता उपशीर्षकहरू रहेका छन् ।

त्यसै गरी अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा रहेको छ । पूर्वकार्यको पुनरावलोकन अन्तर्गत पुस्तक र शोधपत्रहरूको पुनरावलोकन गरिएको छ भने सैद्धान्तिक अवधारणा अन्तर्गत नेपाली भाषाको परिचय, लिम्बूभाषाको परिचय, उच्चारणको परिचय, उच्चारण शिक्षणको आवश्यकता, उच्चारणमा पाइने त्रुटिहरू, उच्चारण सम्बन्धी त्रुटिका कारण र निराकरणका उपायहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय तिनमा अध्ययन विधि र प्रक्रिया उल्लेख गरिएको छ । जस अन्तर्गत जनसङ्ख्या पहिचान, नमुना छनोट, सामग्री निर्माण, प्रयोग र सङ्कलन, सामग्री सङ्कलनका स्रोतहरू (प्राथमिक र द्वितीयक), व्याख्या र विश्लेषण, समेटिएका छन् ।

अध्याय चारमा समग्र लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमताको विश्लेषण गरिएको छ । यस शीर्षकभित्र अकार/आकार, अनुनासिक, प्राणत्व, घोषत्व, रेफ, य र ए वर्ण, ब र व वर्ण, ट, ठ, ड, ढ, ण वर्ण, संयुक्त वर्ण, छ, छे, क्ष वर्ण र एक अनुच्छेदका आधारमा उच्चारण क्षमता पत्ता लगाइएको छ । उक्त तथ्याङ्कलाई तालिकामा प्रस्तुत गरी व्याख्या विश्लेषण गरी स्तम्भ चित्रद्वारा समेत प्रस्तुत गरिएका छन् ।

अध्याय पाँचमा लैङ्गिकताका आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा छात्रहरूको उच्चारण क्षमताको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । जसमा छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो रहेको पाइयो । छात्र छात्राको तुलनात्मक उच्चारण क्षमताको तथ्याङ्कलाई तालिका र स्तम्भ चित्रद्वारा समेत प्रस्तुत गरिएका छन् ।

अध्याय छ लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको अध्ययनलाई पनि समेटिएको छ । जस अन्तर्गत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूका उच्चारणगत त्रुटिका कारणहरू र निराकरणका उपायहरू प्रस्तुत गरिएका छन् ।

अध्याय सातमा सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.२. निष्कर्ष

यस अध्ययनको निष्कर्षलाई निम्नानुसार बुदाँगत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

- । समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको अकार आकार शब्दको उच्चारण क्षमता हेर्दा ४८.५ प्रतिशतदेखि शतप्रतिशतसम्म सही उच्चारण क्षमता देखिनुले विद्यार्थीहरूको समग्र उच्चारण क्षमता राम्रो रहेको पाइन्छ ।
- । समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको अनुनासिक वर्णको उच्चारणमा उच्चारण क्षमता ठिकै देखियो । जसमा ४१.५ प्रतिशतदेखि ७८.५ प्रतिशतसम्म विद्यार्थीहरूले सही उच्चारण गरेको पाइयो ।
- । समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले प्राणत्वको उच्चारणमा ३६.५ प्रतिशतदेखि ८७.५ प्रतिशतसम्म सही उच्चारण गरेको पाइयो ।
- । समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले घोषत्वको उच्चारणमा ४२.५ प्रतिशतदेखि ९७.५ प्रतिशतसम्म सही उच्चारण गरेको पाइयो ।
- । समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले रेफको उच्चारणमा अत्यधिक त्रुटि गरेको पाइयो । जसमा २३.५ प्रतिशतदेखि ७५ प्रतिशतसम्म सही उच्चारण गरेको पाइयो ।
- । समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको य र ए वर्णको आधारमा उच्चारण क्षमता धेरै राम्रो देखियो । जसमा ६६.५ प्रतिशतदेखि ८७.५ प्रतिशतसम्म सही उच्चारण गरेको पाइयो ।
- । समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको ब र व वर्णको उच्चारणमा ४० प्रतिशतदेखि ९६.५ प्रतिशतसम्म सही उच्चारण गरेको पाइयो ।
- । समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको ट, ठ, ड, ढ, ण वर्णको आधारमा उच्चारण क्षमता राम्रै देखियो । जहाँ ५७.५ प्रतिशतदेखि ८७.५ प्रतिशतसम्म सही उच्चारण गरेको पाइयो ।
- । समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले संयुक्त वर्णको उच्चारणमा पनि प्रशस्तै त्रुटि गरेको पाइयो । जसमा ३२.५ प्रतिशतदेखि ६६.५ प्रतिशतसम्म मात्र सही उच्चारण गरेको पाइयो ।

- ॥ समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले छ, छे, क्ष वर्णको उच्चारणमा उच्चारण क्षमता राम्रै देखियो । जसमा ५७.५ प्रतिशतदेखि ८८.५ प्रतिशतसम्म सही उच्चारण गरेको पाइयो ।
- ॥ समग्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले एक अनुच्छेदको शब्दहरूको उच्चारणमा उच्चारण क्षमता अत्यन्तै राम्रो पाइयो । जसमा ५८.५ प्रतिशतदेखि ९२.५ प्रतिशतसम्म शब्दहरूलाई सही उच्चारण गरेको पाइयो ।
- ॥ लैङ्गिक आधारमा लिम्बूभाषी छात्रा छात्रहरूको अकार आकार सम्बन्धी उच्चारण क्षमतालाई तुलना गर्दा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ ।
- ॥ लैङ्गिक आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्रा विद्यार्थीहरूको अनुनासिक, प्राणत्व, घोषत्व, रेफ, य र ए, व र व, ट, ठ, ड, ढ, ण, संयुक्त वर्ण, छ, छे, क्ष सम्बन्धी उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गर्दा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ ।
- ॥ त्यसैगरी लैङ्गिक आधारमा लिम्बूभाषी छात्र छात्रा विद्यार्थीहरूको अनुच्छेद उच्चारण क्षमतालाई तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गर्दा छात्रहरूको भन्दा छात्राहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो देखिन्छ ।

यसरी उच्चारण क्षमतासँग सम्बन्धित विविध नमुना सामग्रीका आधारमा विश्लेषण गर्दा कक्षा पाँचमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता समग्रमा राम्रो नै रहेको पाइयो र तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गर्दा छात्र विद्यार्थीहरूको भन्दा छात्रा विद्यार्थीहरूको उच्चारण क्षमता राम्रो रहेको पाइयो ।

७.३. सुभावहरू

अनुसन्धानका क्रममा प्राप्त भएका अनुभव र तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई दोस्रो भाषा शिक्षणका क्रममा सहायक हुने गरी सुभावहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

- । दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूलाई शिक्षण कार्यकलाप सञ्चालन गर्दा आवश्यक पर्ने सरल, सम्प्रेष्य र प्रभावकारी शैक्षिक सामग्रीहरूको निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउन सक्छ ।
- । शैक्षिक नीति निर्मातालाई शैक्षिक नीति निर्माणका क्रममा सम्बन्धित विषयमा उपयुक्त आधार प्रदान गर्न सहयोग गर्न सक्छ ।
- । दोस्रो भाषाका शैक्षणिक रणनीति तथा विधिहरू चयन गर्न सहयोग गर्न सक्छ ।
- । पाठ्य पुस्तकको चयनमा क्षेत्र, वर्ग, भाषिक पृष्ठभूमि, उमेर समूह जस्ता विविध पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी पाठ्यपुस्तकको छनोट र स्तरण गर्नमा सहयोग गर्न सक्छ ।

७.४.२. प्रयोगगत उपयोगिता

प्रयोगगत उपयोगिताहरूलाई निम्नानुसार बुदाँगत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

- । विद्यार्थीहरूको मौलिक क्षमता प्रस्तुत गर्न सहयोग पुग्दछ ।
- । शिक्षकलाई शिक्षण सामग्री र विधि चयन गर्न सहज हुनेछ ।
- । शिक्षणका क्रममा प्रशस्त मात्रामा उच्चारण सम्बन्धी क्रियाकलापले विमातृ भाषी विद्यार्थीहरूको पनि नेपाली भाषाको शुद्ध, स्पष्ट र प्रभावकारी प्रयोगमा उपयोगी मानिन्छ ।
- । लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषा शिक्षण गर्दा विषय शिक्षकलाई भाषिक सचेतताका लागि थप सहयोग पुग्नेछ ।
- । दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिका क्षेत्र सहज रूपमा पहिचान गरी त्रुटि निराकरण गर्ने विषय शिक्षकलाई सहज गराउनुका साथै स्तरीय उच्चारण गराउनमा पनि सहयोग पुऱ्याउने छ ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६९), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अर्याल, बबिता (२०७४), *कक्षा आठमा अध्ययनरत तामाङ मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।
- कन्दङ्वा, महेश (२०७३), *लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।
- काइँला, विरही (२०४६), *लिम्बू भाषा र साहित्यको संक्षिप्त परिचय*, काठमाडौं : ने.रा.प्र. प्र. ।
- घलान, विद्या रत्न (२०७३), *मकवानपुर जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत तामाङ भाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण क्षमताको अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६८/२०६९), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन प्रा. लि. ।
- ढुङ्गेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०६७), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौं : एम. के. पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- तिमल्सिना, शुभद्रा (२०७३), *सर्लाही जिल्लाका तामाङ भाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषा उच्चारण क्षमताको अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।
- दाहाल, सीता (२०७१), *ताप्लेजुङ जिल्लाका कक्षा आठमा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय स्तरीय नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।
- निडलेकु, एकुकुमारी (२०७२), *लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूको अध्ययन*, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

निरौला, मुना (२०६९), कक्षा ६ मा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

नेयोड, रविन्द्र कुमार (२०६९), लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

पौडेल, माधव प्रसाद (२०७०), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन प्रा. लि. ।

भुसाल, केशव (२०७१), भाषाविज्ञान, काठमाडौं : पाठशाला पब्लिकेसन एन्ड डिस्ट्रिब्युटर प्रा. लि. ।

राई, प्रकाश(२०७३), छिन्ताडे राई भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

राउत, कृष्णकुमारी (२०७४), दाङ जिल्लाका कक्षा पाँचमा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि. वि., कीर्तिपुर ।

लाओती,येहाङ(२०६२), आदिवासी लिम्बू जातिको सङ्क्षिप्त परिचय ।

लामिछाने, यादवप्रकाश (२०६८), सामान्य र प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

लामिछाने, यादवप्रकाश (२०६९), नेपाली भाषा शिक्षण, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

लिम्बू, नेपाली अङ्ग्रेजी शब्दकोश (२०५९), काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र. ।

शर्मा, केदार प्रसाद र पौडेल, माधव प्रसाद (२०६८), नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भहरू, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

परिशिष्ट 'क'

अध्ययनका क्रममा नमुना छनोटमा परेका सामुदायिक विद्यालय र विद्यार्थीको

नामावली

श्री बर भञ्ज्याङ्ग आधारभूत विद्यालय, माडसेबुङ-१, इलाम			
क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली	क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली
१.	युनिसा लिम्बू	६.	रोहन लिम्बू
२.	जुना लिम्बू	७.	विवेक लिम्बू
३.	शसिका लिम्बू	८.	रोसन लिम्बू
४.	आयुसा लिम्बू	९.	शुसन लिम्बू
५.	सुजता लिम्बू	१०.	सेबिल लिम्बू
श्री गजुरमुखी आधारभूत विद्यालय, माडसेबुङ-१, इलाम			
क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली	क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली
१.	अस्मी लिम्बू	६.	सम्राट लिम्बू
२.	रेखा लिम्बू	७.	सुजन लिम्बू
३.	आस्ना लिम्बू	८.	जीतेन्द्र लिम्बू
४.	स्मारिका लिम्बू	९.	महेन्द्र लिम्बू
५.	मनिसा लिम्बू	१०.	दिपक लिम्बू
श्री रत्नदेवी आधारभूत विद्यालय, माडसेबुङ-१, इलाम			
क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली	क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली
१.	वर्षा लिम्बू	६.	तान्छोहाङ लिम्बू
२.	अनामिका लिम्बू	७.	लोचन लिम्बू
३.	सरिता लिम्बू	८.	सुदिप लिम्बू
४.	आसिका लिम्बू	९.	पुजन लिम्बू
५.	विनिसा लिम्बू	१०.	अर्जुन लिम्बू

श्री मण्डिका आधारभूत विद्यालय, माडसेबुड-१, इलाम			
क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली	क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली
१.	प्रकृति लिम्बू	६.	खेसेहाड लिम्बू
२.	माल्मिका लिम्बू	७.	सिकुम लिम्बू
३.	कामना लिम्बू	८.	आदित्य लिम्बू
४.	स्वीकृति लिम्बू	९.	सन्दिप लिम्बू
५.	दीया लिम्बू	१०.	मिडसो लिम्बू
श्री इभाड आधारभूत विद्यालय, माडसेबुड-२, इलाम			
क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली	क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली
१.	रितु लिम्बू	६.	मिसेक लिम्बू
२.	खुसी लिम्बू	७.	सुबेल लिम्बू
३.	सम्भना लिम्बू	८.	दिपेश लिम्बू
४.	रोस्सा लिम्बू	९.	विवेक लिम्बू
५.	दिव्या लिम्बू	१०.	मङ्गेश लिम्बू
श्री महेन्द्रोदय माध्यमिक विद्यालय, माडसेबुड-१, इलाम			
क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली	क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली
१.	दिपिका लिम्बू	६.	विराज लिम्बू
२.	एलिना लिम्बू	७.	सन्देश लिम्बू
३.	सोनिया लिम्बू	८.	सञ्जिव लिम्बू
४.	सनिया लिम्बू	९.	रिजन लिम्बू
५.	विर्सना लिम्बू	१०.	सुमन लिम्बू
श्री जनता आधारभूत विद्यालय, माडसेबुड-१, इलाम			
क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली	क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली
१.	सुनिता लिम्बू	६.	सम्पन लिम्बू
२.	जेनसा लिम्बू	७.	मनिष लिम्बू
३.	निसा लिम्बू	८.	सुजन लिम्बू
४.	अमृता लिम्बू	९.	गगन लिम्बू
५.	आसिका लिम्बू	१०.	मिलन लिम्बू

श्री इभाड माध्यमिक विद्यालय, माडसेबुड-२, इलाम

क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली	क्र.सं.	विद्यार्थीको नामावली
१.	सञ्जिता लिम्बू	६.	सम्पन लिम्बू
२.	जुनु लिम्बू	७.	मनिष लिम्बू
३.	बुनु लिम्बू	८.	सुजन लिम्बू
४.	कौशिला लिम्बू	९.	गगन लिम्बू
५.	प्रमिला लिम्बू	१०.	मिलन लिम्बू

परिशिष्ट 'ख'

अध्ययनका क्रममा प्रयोगमा ल्याइएका प्रश्नावली

(क) कक्षा पाँचको मेरो नेपाली किताबबाट लिइएका शब्दहरू

<u>अकार/आकार</u>	<u>नासिक्य</u>	<u>प्राणत्व</u>	<u>घोषत्व</u>	<u>रेफ</u>
अब	सिँठी	घडी	तागत	अर्को
घर	साँभ	भिखारी	दुध	गर्छ
छैन	खाँचो	सरकार	अग्ला	धर्म
खान्न	देखिँदैन	गोडा	डाक्टर	अर्ब
भन्दिन	ठुँग्यो	बाँध्दै	चुप	दीर्घ
<u>य-ए</u>	<u>ब-व</u>	<u>ट, ठ, ढ, ड, ण</u>	<u>संयुक्त वर्ण</u>	<u>छ, छे, क्ष</u>
समय	वर्ष	मटितेल	बुद्ध	लक्ष्य
यति	सेवा	चिठी	व्यक्ति	क्षेत्री
भएको	जवाफ	बढ्नु	विद्यार्थी	क्षमा
खाएको	ईश्वर	साडी	शुद्ध	कक्षा
सय	व्यवहार	प्रेरणा	भक्त	शिक्षा

(ख) उच्चारणको लागि प्रयोग गरिएको अनुच्छेद

समय

समयलाई कसैले देख्न सक्दैन तैपनि सबैले यसको अनुभव गर्छन् । समयको न आदि हुन्छ न अन्त । त्यसैले यसलाई अनादि र अनन्त भन्छन् । समय अनादि कालदेखि चलिरहेछ र अनन्तसम्म चलिरहने छ । समय आफ्नै गतिमा चलिरहन्छ । यसले कसैलाई पख्दैन । यो कसैको लोभमा पर्दैन । यो कसैको डर, त्रास र धम्की मान्दैन । कसैले विनम्र

अनुरोध गरे तापनि समयले एकछिन रोकिन जानेको हुँदैन । त्यसैले समयको महिमा ठुलो छ । समय अन्नत हुन्छ । यसका बारेमा जानकारी हासिल गरेर सकिँदैन । समयलाई हामी सेकेन्ड, मिनेट दिन, हप्ता, महिना र वर्षमा गणना गर्छौं । समय नजानिँदो किसिमले हाम्रो हातबाट फुत्कन्छ । हामीलाई पत्तो हुँदैन । हामी समयकै एउटा भाग हौं । समय जीवनको सार हो । हामी जन्मँदा सानो हुन्छौं र बिस्तारै बुढेसकालमा पुग्छौं ।

व्यक्तिवृत्त

नाम : भीमा लिम्बू
स्थायी ठेगाना : माडसेबुङ १, इलाम
नागरिक : नेपाली
बाबुको नाम : चतुरसिंह लिम्बू
आमाको नाम : सञ्चमाया लिम्बू
धर्म : किराँत
तह : स्नातकोत्तर तह (एम.एड)
सम्पर्क नं. : ९८४२७६२२५६

शैक्षिक योग्यता

क्र.सं.	तह	शिक्षण संस्था
१.	प्रवेशिका परीक्षा (एस.एल.सी)	श्री महेन्द्रोदय उ.मा.वि., गजुरमुखी इलाम
२.	प्रविणता प्रमाणपत्र तह (पी.सी.एल)	महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम
३.	स्नातक तह (बी.एड.)	महेन्द्र रत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम
४.	स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)	त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौं